

36

N° 7775 / R.T. / 13 / 14 1895

78564

NICOLAE KRETZULESCU

Inu. 3078

bd 226 522

Amintiri Istorice

109321
128601

BUCURESCI

TIPOGRAFIA ȘI FONDERIA DE LITERE THOMA BASILESCU
29, CALEA VICTORIEI, 29.
1894.

Biblioteca Centrală Universitară
Cota 78 564 Dublet
Inventar 109321

RC 64/01

1956

B.C.U. Bucuresti

C109321

AMINTIRI ISTORICE

Profit de momente libere ca să fac pe placul amicilor miei și să pui pe hârtie amintirile mele începând cu acelea din frageda mea tinerețe d'acum 60—65 ani. Preved greutatea acestei întreprinderi: memoria mea la care recurg poate că nu mă va ajuta pe cât aș dori; notice despre numeroase și însemnatele evenimente prin care a trecut țara noastră, mai cu sémă într'acești din urmă 50 ani, și la care am luat mai mult sau mai puțin parte, n'am păstrat, ș'o regret foarte mult. La noi sint puțini, cred, aceia cari au avut și au obiceiul de a nota, de nu ți cu ți, cel puțin din când în când evenimentele și faptele treptat după cum ele se produc; în alte țări din contra, sint puțini aceia — înțeleg ómeni politici cari au jucat un rol în țara lor—cari să nu aibă ăst bun obicei, să nu păstreze ast-fel un material de faptele și de împrejurările de o valóre istorică petrecute în viața lor, și sau să le publice cât trăesc, sau să le lase în familiile lor. Din parte-mi mai de multe ori am vrut și am urmat a nota tot ce presintă un interes istoric, dar diferite afaceri și greutate private, sau publice în timpurile cât am fost la guvern, m'au silit

in contra voinței mele, a părăsi astă lucrare. Adevărul este că moravurile noastre în genere și modul vieții la noi, nu contribue pentru puțin a face pe omul privat ca pe omul de stat a'și risipi timpul.

*

Epoca de la care încep amintirile mele—epoca ocupației țării de armatele rusești la 1828 și a războiului în contra Turciei—deși cam depărtată astăzi, ea însă, prin suferințele ce a încercat țara, prin starea de desăvârșită înapoiere sub toate punctele de vedere în care ne găseam pe acel timp, precum și prin repede schimbare ce s'a operat la noi în urma încheierii păcii la 1829 la Adrianopol și a tratatului ce poartă ast nume, mi-a rămas întipărită în minte.

Ar fi fost de un însemnat interes istoric, până a nu intra în expunerea amintirilor mele, a enumera perioadele ocupației ale țării de către armatele rusești, începând de la primii ani ai secolului al 18-lea sub Petru cel mare până la aceia de la 1854 care a fost cea după urmă: Rusia luând încă din al 17-lea secol ocrotirea cristianismului în contra mahometismului, în aspirațiunile sale de a așeza crucea la locul ei pe sfânta Sofia în Constantinopol și-a făcut în mai mult de un secol și jumătate drumul prin țara noastră; ne putem dar închipui nevoile și suferințele prin care a trecut principatele noastre în ast lung timp, și dacă la aceste suferințe mai adăogăm, în intervalul ocupațiilor armatelor rusești și luptelor cu turcii pe teritoriul nostru, domniile, sau mai bine zicând, arendașiile Domnilor fanarioți și continuele năvăliri ale turcilor în țară, ne putem da seamă de ruina și de demoralizarea în care căduse țara. Dar nu intră în cadrul narațiunii mele, și este mai presus de puterile mele, a face istoricul luptelor seculare între ruși și turci, a cauzelor acelor lupte, precum și a ten-

dințelor cuceritoare ce a predominat secolii întregi pretutindenea, să constatăm din fericire că în urma progreselor morale și materiale realizate de la un timp incoa, dar mai cu seamă în ultima jumătate a secolului în care trăim, și nu mai puțin în urma deșteptării popoarelor din amorțeala în care erau cădute, ideile și principiile modificându-se și luând o formă mai umanitară, ambițiile cuceritoare s'au înfrânat în mare parte, și incetul cu incetul s'a stabilit și se stabilește din ce în ce mai mult între puteri o solidaritate care ocrotește pe cei slabi în contra celor puternici.

*

La 14 Aprilie 1828, Rusia declară războiul Turciei, și armatele rusești, sub comanda mareșalului Diebitz, trecură Prutul. Cel dintâiu act al Rusiei, intrând în Principatele române, fu a înlătura Domnia țarei, pe Ioniță Sturdza din Moldova și pe Grigore Ghica din țara românească. Guvernul ambelor principate fu încredințat unui general având pe lângă dânsul la Iași ca la București, un Consiliu numit Divanul sêvêrșitor, compus din căi-va boieri. La început astă misiune fu încredințată de guvernul rusesc unui civil, Conte Pahlen, care luă titlul de Președinte plenipotențiar al Principatelor având sub ordinele sale la Iași un general ca vicepresident. Nu trecu mult și Conte Pahlen, numit ambasador la Londra, fu înlocuit cu generalul Zaltuhin ce trecea a fi un militar bun dar puțin cult, și de o asprime și cruzime rară. Surd la plângerile ce se ari-dicau din toată țara în privința nenumăratelor recuisițiuni de tot felul ce se cereau pe fie-care și pentru armatele rusești, se infuria la observațiile ce îndrăzneau a-i face boierii cu Mitropolitul în cap despre neputința și mizeria în care ajunsese țara. El le răspundea că nu primește nici o observație și că toți, de la mic

3 până la mare, aŭ să urmeze ordinele sale. Atunci bietul Mitropolit Grigorie, om sfînt și adevărat român, fu exilat în Basarabia pentru că îndrăznise să se opue într'un mod mai energic la neconținutele cereri ce se făceau de armatele rusești. Unul din boierii asemenea, care încearcă a' l mlădia expuindu-i și el suferințele țarei, abia scăpă pe ușa afară neatins de puternicul general. Arbitraritatea lui era nemărginită; el ședea peste drum de noi în casele lui Filip Lenș, astă-đi ale D-lui Vernescu, și noi aveam în cuartir un ofițer de ordonanță al lui; ne pomenim cu dănsul că ڊile întregi nu ese din casă, il întrebă tată-meu pentru ce stă închis în casă, el spune atunci c'a fost pus de generalul Zaltuhin la arest pentru că trecend într'o ڊi călare pe d'inaintea ferestrei lui și nebăgând de seamă că este la fereastră, nu l'a salutat.

4 Sunt 67 de ani de atunci, eram copil, căci pe atunci băeții de 15—16 ani erau încă copii; imi aduc aminte foarte bine de starea de jale în care căduse țara; toate calamitățile ne copleșiseră d'odată: foametea: lipsa de porumb ajunsese la un așa grad încat s'a vedut județe în cari oamenii spre a se hrăni măcinau coaja de tufan ș'o amestecau cu puțin mălaiu ce le mai rămăsese; ciuma care nu de mult bătuse țara și de care abia scăpaserăm, fu de isnoavă adusă din Turcia prin neconținuta mișcare a armatei rusești! ea se întinsese într'un mod spăimântător secerând locuitorii cu sutele; în București morții se scoteau noaptea, auđiam carele încărcate trecend scărțiind sub ferestrele noastre; stam toți cu porțile închise necomunicând cu nimeni, ruđele și prietenii se vedeau pe fereastră din trăsuri, proviziile se aduceau la poartă, unde până a nu se întrebuința, erau spălate și afumate; cu toate acestea nu era permis nimănu să ڊică că e ciumă în țară, până când generalul Zaltuhin căđu și el bolnav de astă

groaznică boală și muri în 24 ore; el fu înlocuit ca President plenipotențiar al Principatelor de generalul Kiseleff.

Nu rămăseseră ferite de acest flagel de cât părțile despre munți unde cele mai multe familii din București se retraseră cum putură și pe unde putură; părinții mei și cu noi copiii, fugirăm la Lunca mare, un cătun mai sus de Câmpina, împreună cu moașa mea Luxandra Câmpineanca și cu unchiul mieii frații Câmpineni; după ciumă, sau de odată cu ciuma, veni și cholera care făcu și ea aceleași pustiri; și în sfârșit epizootia prăpădi mai toate vitele; semănăturile, și mai cu seamă acea a porumbului, rămăseră nefăcute; țăranii erau luați cu miile să care proviziile armatelor la Dunăre și peste Dunăre și puținii se mai întorceau pe la casele lor, piereau pe drumuri de nemâncare sau de ciumă, vitele ce scăpau de epizootie muriau de lipsă de nutreț sau de greutatea poverelor ce cărau pe drumuri desfundate de noroaie.

*

Dacă acum lăsăm la o parte nenorocirile și suferințele inerente unui război și vrem să examinăm starea morală și materială în care se afla pe acea vreme țara, găsim că din toate puncturile de vedere înapoierea ei era de spaimă. Mijloacele de comunicație, cel d'întăiu element de propășire a unei țări, nu existau de loc; șoselele p'atunci nu se pomeneau la noi, numele chiar de șosea era necunoscut. Cea d'întăiu șosea împrejurul Bucureștilor a fost aceea ce merge de la bariera căii Victoria la Băneasa, servă și astăzi de plimbare Bucureștenilor și a fost făcută pe la 1833—34, după indemnul generalului Kiseleff; tot atunci în mijlocul pădurii de la Băneasa s'a zidit pavilionul ale cărui ruine se ved încă astăzi, și în care la 1833 Iunie, s'a

dat generalului Kiseleff, un banchet unde s'a aflat tot Bucureștiul.

Câmpiile întinse pe cari treceau pășunând neoprite de nimeni nenumărate turme de oi ce toamna coborau de la munți și mergeau să ierneze în bărăganuri și în bălți, iar primăvara se urcau în munți, slujau de drumuri și când primăvara la topirea zăpedei și toamna la năvălirea ploilor, se făceau noroaiele și văgașurile de intrau roatele carelor până în bucea, oamenii cu carele și cu căruțele lăsaă drumurile obicnuite pe cari nu mai puteau trece, o apucau p'alătura și când și p'alătura drumul devenea nepracticabil, mergeau mai departe în dreapta și în stânga și ast-fel câmpii întregi se vedeau brăzdate de roatele carelor.

Cea d'întăiu șosea sistematică pe drumurile cele mari a fost cea de la Vêrciorova la Turnu-Severin pe marginea Dunărei, lucrată pe la 1837—38; ea a fost provocată de înființarea navigației pe Dunăre cu vapoarele austriace cari au început cam p'atunci a naviga regulat între Viena și porturile noastre pe Dunăre.

Astă stare de înapoiere la noi, n'o găsim numai în epoca despre care vorbesc d'acum vr'o 60 ani, mi-aduc aminte că chiar mai încoace, pe la 1854, în timpul lui Vodă Știrbeiū, eram prea puțin mai înaintați în privința mijloacelor de comunicație, principalul element de prosperitate al unei țări: Vodă Știrbeiū petrecea vara la mănăstirea Côtroceni și pe drumul ce mergea de la bariera Spirei în sus la mănăstire pe marginea Dâmboviței—astăđi abătută—se făceau, îndată ce ploua, niște noroaie groaznice; Vodă Știrbeiū, spre a'și inlesni drumul la rezidența lui de vară, a pus să facă șoseaua ce există și astăđi pe la poalele cazarmii; a trebuit să se facă un rambleū de o înălțime de 2—3 metri; când s'a isprăvit ăst rambleū, un colonel dup'atunci care mergea în toate ădilele la cazarmă și vedea lucrân-

du-se acea șosea, a fost atât de impresionat de acel rambleu încât îndemna pe toți să meargă să'l vadă dicând că este o lucrare gigantică; atât de puțin erau p'atunci cunoscute cele mai elementare lucrări de artă.

Comerț în țară nu se pomenea, locuitorii cultivau porumb sau mei cât le trebuia de hrană, puținele grâne ce se făceau serveau la consumațiunea țării și la aprovizionarea Turciei în modul cel mai degradator: Pe fiecare an Poarta trimitea Domnilor țării firmanuri prin care le prescria cantitatea grânelor, vitelor, untului, mierii și alte produse de care Turcia avea trebuință și pornea în țară un fel de comisionari numiți capanlâi cari fixau, după cum vreau, prețurile cari rămăneau cele mai de multe ori neplătite, luau cu sila oameni de le cărau la cetățile ce le aveau pe teritoriul țării pe lungul Dunării și comiteau prin sate felurimi de neorindueli, fără ca bieteile autorității române să pótă să le împiedice; intr'un cuvint nimeni nu era liber să vinđă și să exporteze nimic până mai înteu Turcia nu era indestulată cu produsele de la noi. Puținele grâne și cele alte produse ce mai rămăneau în urma aprovizionărilor turcești, se exportaū în Transilvania sau în Banat, mai tóte în saci pe cai pe poteci, căci dacă pe câmpii, după cum ăiseiū mai sus, carele mergeau cum puteau pe noroaie și pe văgașuri, apoi pe munți se expuneaū la cele mai multe primejdii: sau să fie rostogolite după orății în prăpăstiile cele mai adânci, sau să se inee în riurile torențiale.

*

Navigația cu vapoarele austriace pe Dunăre ce menționaiū mai sus, a fost pentru noi de cea mai mare importanță, deosebit că prin șlepurile ce se înființară, se deschise comerțul nostru cu Occidentul, apoi puindu-ne, în mod lesnicios și tot-deodată plăcut, în contact

cu țările occidentale, a contribuit nu pentru puțin a insufla și a desvolta în societatea română gustul și dorința de a se pune în relațiuni cu lumea civilisată. Persónele fórte puțin ce mai rămân din generațiunea mea, precum și din generațiunea ce vine îndată după mine, pot să-și aducă aminte de modul sêlbatic de călătorie ce a precedat navigația pe Dunăre.

Corespondența între București cu Austria și cele alte țări mai depărtate, se făcea prin Pitești, Căineni, pe marginea Oltului și Sibiu (Hermanstadt); până la Căineni numai se punea patru și cinci zile pe timp de vară; primăvara, toamna și iarna se punea îndoit și întreit. Neguțătorii ce aduceau marfă de la Pesta, Viena, dar mai cu sémă de la Lipsca (têrgul care p'atunci aprovisiona Bucureștii mai cu toate mărfurile) călătoreau în care mocănești, puneau până la Pesta sau la Viena 12 și 15 zile, și-și aduceau mărfurile în țară tot prin care mocănești.

Din Sibiu și din Cernăuți în Bucovina, pleca odată pe săptămână câte o diligență cu patru locuri care nu punea mai puțin de 5 — 6 zile până la Viena; trebuia să fie cine-va de o constituțiune solidă spre a putea rezista săptămâni întegi pironit în diligențe; duceri la băi mai depărtate pentru sănătate sau voiagiuri de simplă plăcere ori de un interes științific, artistic, nu se pomeneau pe atunci; băile la care medicii din București trimiteau bolnavii, erau cele după lângă Brașov, Borsecu și Elepatacu; băile de la Mehadia chiar, păreau a fi p'atunci la sfêrșitul lumii; ele n'au început a fi frecventate de Români după la noi de cât în urma stabilirei vapórelor pe Dunăre. Ca să mERGă cine-va pe la băile după lângă Brașov ce menționai mai sus, urma să care cu densus o casă întregă: așternuturi, d'ale bucătăriei, etc. Trimiterea tinerimei spre învățatură în străinătate era considerată ca un eveniment; pe la 1834, când am fost

trimes de părinții mei la Paris, spre a'mi face studiile, nu eram peste tot, din Moldova ca din țara românească, de cât vre-o 24, între cari voiû cita pe patru frați Goleștii cei mici, căci frații cei mari, Ștefan și Neculae, cari fuseseră crescuți la Geneva mai înainte, intraseră în miliție la 1831, Mihalache Anagnosti, Iancu Filipescu, Vulpaki, doi frați Filipești, doi frați Niculești, Negulici pictorul, Hrisoscoleu, Niculae Cantacuzino-Păscanu, Panait Radu, J. Docan, Alex. Cuza, care la 1859 s'a ales Domn, Alexandri, Iancu Florescu, generalu, Iancu Ghica, frații Ghiți Iancu și Aristide, Stege și eû; numărul celor ce ne precedaseră nu se urca peste 10, între cari voiû cita pe Simeon Marcovici, Petrache Poenaru, frații Bibești Barbu și Gheorghe dintre cari Barbu care a domnit mai în urmă, a fost adoptat de mătușa sa Știrboaica, Tache Goleșcu, Costache Brăiloiu, Iancu Vlădoianu, Aaron.

Scrisorile de la București la Paris și vice-versa nu puneau mai puțin de 22 zile, gazetele veneau la București odată saû de două ori pe săptămână cu vrafu.

Orașul București era într'o stare nedescriptibilă: Ulițele erau nepracticabile: toamna și primăvara erau acoperite de noroaie și de gropi în cari se putea cineva îneca, iar vara praful se ardica după densesle canorii; Ulițele, numai cele principale, precum: podul Mogoșoaiei, astă-dî calea Victoriei, podul Calicilor, podul Têrgului d'afară, podul Beilicului și puține alte ulițe laterale, erau așternute cu podine așezate în curmeziș cu șanțuri pe dedesubt în mijloc, de unde au păstrat încă până astă-dî numele de poduri; vara noroaiele ce se grămădiau și se uscau de căldură într'ensele, deosebit de miasmele ce răspândeau, apoi îndată ce începeau ploile, se înmoiau, umpleau șanțurile și când treceau trăsurile, podinele mlădioase jucând între densesle, noroaiele lichefiate se urcau în sus printre ele

câte odată la o înălțime de un metru. Cât despre ulițele mahalalelor, cum se numeau pe atunci și chiar mai încoace, era peste puțină să mai umble cine-va pe dênsele îndată ce începea vremea urită. Cea d'intèiul uliță care a fost așternută cu bolovanii de piatră sau caldarâm, a fost podul Mogoșoaiei, sub Grigore Vodă Ghica, pe la anul 1824, și faptul a fost considerat ca un eveniment p'atunci. S'ar putea dice că Búciureștii în astă stare, trebuia să fie o infecțiune, negreșit că nu putea trece ca model de salubritate; ținând însă seamă că acum vre-o 60 de ani, populația nu era nici a cincea parte de cea actuală, că casele erau risipite departe una de alta cu un singur etagiu, înconjurată cu curți și cu grădini spațioase, aerul circulând ca pe câmpii, spulbera miasmele se se puteau ardica. Mahalale întregi cari, pe timpul despre care vorbesc, erau măidanuri imense, cu câte o căsuță pe ici pe colea, astăzi se ved împodobite cu case frumoase și cu strade pavate.

Cartierul Cișmegiú era un lac mare acoperit cu trestie, unde mergeau amatorii de vânaú rațe sêlbatece, comunicația între mahalaua sfântului Ilie pe podul de pământ cu mahalaua Cișmegiú se făcea pe o punte lungă de o lățime de două scânduri; barierele Bucureștului mai toate au înaintat cu câte vre-o jumătate de kilometru. Ecleragiú pe ulițe nu se pomenea pe acea vreme; odată ce inopta, ulițele erau ca pustii și oamenii cari mai eșau din casă pentru treburi, sau în petrecere pe la vecini, rude sau prieteni, aveau felinare cu dênșii. Boerii cei mari în activitate, banii, vorniciú, logofeții, spătarul, hatmanul, aga, postelniçul, ardeau în curțile lor masalale și aveau la serviciul lor câte un masalagiú care alerga înaintea trăsurei cu masalaua, iarna ca vara cu picioarele goale; îndată ce un boier era numit în activitate, într'una din demnitățile de mai sus, i-se trimetea un masalagiú în permanentă

la casa lui. Acești masalagii erau toți luați dintre țigani domnești, ce se aflau sub administrația armașului și a vornicului de temnițe, amândouă boerii pe aceiași treaptă cu aga, postelnicul și vornicul de poliție, ultimele ranguri de protipentada (πρότη πεντάδα); de la aceste ranguri în sus boerii aveau dreptul a purta barbă și ișlic de samur cu fundul de postav roșu; de la aceste ranguri în jos, adică clucerii, căminarii, paharnicii, sêrdarii și pitarii erau opriți a-și lăsa barbă și a purta ișlice de samur; am apucat însă un clucer Dumitrache Ștefănescu pe care Grigore Vodă Ghica nevrând să nă neputend a'l înainta în protipentada, fiind-că nu era din familiile cele mari, cu toate că era un om învățat, 'i-a acordat voia să-și lase barbă fiind-că era foarte bătrên, și a fost, țiu minte, un mare favor. Prestigiul cel mare al bărbei și al ișlicului de samur s'au pierdut mai de tot sub guvernul provisoriu al generalului Kiseleff; ceia-ce a făcut Petru cel mare al Rusiei, ordonând prin ucaz raderea barbelor și încetarea portului hainei lungi orientale, spre a face să dispară deosebirea între boerii ruși ce nu puteau suferi mulțimea strêinilor învățați cu care se înconjurase el și care 'și păstrau hainele lor europene, a făcut'o omul liberal și civilizat, generalul Kiseleff prin puținul preț, să mai bine dicend, nul, ce punea el pe barbe, și 'mi aduc aminte că mai mulți boeri mari cari, Dumneđeu știe, tôte mijlocele ce întrebuintaseră ca să intre în protipentada și să dobândească dreptul de a-și lăsa barbe, în epoca de metamorfosă complectă în ideii ce avu loc la noi în urma tractatului de la Andrianopol, precum vom vedea mai jos, 'și-aũ ras barba și aũ adoptat portul european.

*

Ca să reviu la Țigani domnești despre cari vorbiu mai sus, și dintre cari se recrutaũ masalagii, ei aveau

meseriile ce le aparțineau în propriu, ast-fel ei erau exclusiv potcovari, giambași, fierari, lăcătuși, lăutari, aurari și vânători cu curuiu; armașul aduna birul lor și-l vërșa la casa domnească. Vizitiii, bucătarii, saizii sau rânđașii la curtea domnească, erau mai toți luați dintre țiganii domnești; vânătorii cu curuiu aduceau pe totă ziua toamna prepelițe și potârnică la curtea domnăscă; pe la 1857, pe când țiganii domnești trecuseră la vistierie, fiind-că armașia se desființase, mai existau încă prin prejurul Bucureștilor țigani domnești cari creșteau curui de pu mic și îi învățau la astă vânătoare; am luat chiar eu odată parte la acest fel de vânătoare foarte plăcută și foarte interesantă; nu știu dacă mai există astă-zi ceva descendenți din acele familii de vânători cu curuiu, nu cred. Țiganii, în repedele sub toate raporturile progrese ce a făcut țara, identificându-se cu desăvârșire cu cei-l'alți țărani, au lăsat și multe din meseriile la care se dădeau ei într'un mod exclusiv.

*

Dacă acum examinăm situația generală în care se afla țara din punctul de vedere politic și administrativ d'inaintea tractatului de la Andrianopol, găsim o stare de lucruri cu totul primitivă și barbară. Administrația confundată cu justiția, ispravnicii și zapcii erau tot de-odată administratori și judecători; asemenea și autoritățile cele mai înalte, căimacamul Craiovei, vornicii de țara de sus și de țara de jos, logofeții cei mari, spătarul, vornicul de poliție, aga, etc., pe lângă atribuțiunile lor administrative, aveau și dreptul a judeca. Abusurile și arbitraritățile cele mai revoltătoare erau considerate ca legale. Regula și ordinea cari conduc societățile moderne în afaceri, erau necunoscute și înlocuite de bunul plac și arbitrarul autorităților mari și mici și nu mai puțin al clasei privilegiate.

Eram copil și am apucat timpurile acelea triste; 'mă aduc aminte de o judecată somară dată între două țărani de un zapciū, povestită cu fală chiar de el: Poruncise să'i gătească calul de călărie spre a merge prin plasă; pe când se gătea de plecare, i se înfățișă două țărani, unul reclamând de la cel-l'alt o despăgubire pentru stricăciunile ce'i adusese în porumbul lui vitele celui-l'alt; zapciul care combina în capu'i ce are de făcut în preumblarea lui și nu da cea mai mică atențiune nici la plângerea unuia, nici la apărarea celui-l'alt, în momentul de a încăleca și a pleca prin plasă, se întoarce către amândouă și le dice: sunteți amândouă mișei! și poruncește ceaușului de slujitori să'i bage pe amândouă la gros (inchisoare) și să nu le dea drumul de cât după ce fie-care va plăti câte vre-o zece lei, sumă însemnată pe atunci; după ce plecă călare, pe drum întrebă pe unul din slujitori, ce era pricina între acei două țărani; slujitorul care făcuse atențiune la gâlceava dintre acei două țărani, îi spune; zapciul răspunde: să le fie de bine strafu la care 'i-am pus eu. Pedepsele corporale, între care falanga la tălpi pentru cele mai mici delictе, se vedeau pe toate ȕilele. Pentru crime erau rezervate spânzurătoarea, ocnele și tăerea de mâini; am apucat chiar eu pe ulițele Bucureștilor două oameni cărora li se tăiasе mâinele, pentru ce crime nu știu.

Ignoranța cea mai mare predomina în toate straturile societății, instrucțiа se mărginea la clasa boerilor numai. În familiile lor aveau dascăli greci, mireni sau călugări mai mult sau mai puțin învățați ce veneau în țara românească, refugiați în contra tiraniei turcești; și ast-fel toată știința fiilor de boeri se mărginea în învățatura limbei grecești; d'aci în colo fiii poporului, sau că învățau a scri și a citi cu paracliserii ce predau prin privoarele bisericelor, sau că învățau puțină carte prin casele boerești, unde slujeau ca feciori în

casă, pe pricopseală precum se dicea, și la urmă deveneau zăpcii, logofeți pe la cancelariile diferitelor dregătorii cu călimările la brăurile cu cari erau incinși, și cu hârtiile în sânul anterieilor ce purtau.

Puțini fii de boierănași cari dispuneau de mijloace, precum și fii de neguțători învățau carte la școala de la Biserica sfântului Sava, singura școală dupătunci, astăzi edificiul universității ce s'a clădit la 1856 sub căimăcămia lui Alexandru Vodă Ghica; în acea școală dascălii greci predau limba grecească și tot în limba grecească elemente de geometrie cât trebuia spre a face hotârnicii.

Pe la 1816, numai, Eforia școalelor compusă de Banul Bălăceanul, Vornicul Iordache Golescu și Logofătul Nestor, a numit cu mari greutate ca dascăl pe celebrul român Gheorghe Lazăr, venit din Transilvania, care a început a preda limba română și elemente de filosofie și de matematică tot în limba română, ceea ce a produs cea mai mare mirare în public.

Țara, prin cetățile turcești după marginea Dunărei, eră mai pe jumătate cotropită de Turci cari jefuia și omora. Invasiunile lor mai în toată țară erau dese, nu numai în răsboaiele cu Rușii, dar și în interval găsind diferite pricini să se răspândească în țară și să jăfuiască. Moșiile ce posedau boierii pe marginea Dunării într'o zonă de mai multe kilometre, le cunosceau numai după nume fără a putea avea vre-un venit de la dênsele; avea și tată-meu o moșie între Brăila și Rimnicu-Sărat pe care n'a putut'o arenda de cât în urma tractatului de la Andrianopol și izgonirea turcilor peste Dunăre.

Orașele mai invécinate de Dunăre se pustia, orașanii năpusteau casele lor luând cu dênșii ce puteau și fugeau pe unde apucau fie-care prin păduri prin munți, se închideau prin mănăstiri și când se întorceau pe la

casele lor nu mai găseau nimic într'însele, tot fusese jăfuit, ars și prăpădit. În București neguțitorii își păstrau ce aveau mai scump prin mănăstiri și prin biserici înconjurate cu ziduri, precum erau p'atunci, spre ex.: sf. Georghe, Radu Vodă, Zlătari, Mihaï-Vodă și altele și unde la năvălirea Turcilor se refugiau și se închi-deau și ei cu familiile lor. Boierii cari dispuneau de mijloace fugeau pe la Brașov și Sibiu, năpustind tot p'acasă pe unde tot se prăpădea. Ast-fel s'a prăpădit o mulțime de biblioteci și diferite documente istorice ce mulți din boieri aveau. Drumurile erau pline de făcători de rele ce jăfuiuă călătorii; care din proprietari îndrăznea să meargă la proprietatea lui fără să aibă cu densusl slugi înarmate cari mai toți aceștia erau arnăuți fugiți din Turcia cu iatagan și cu pistoale la brâu și cu pușca la spinare?

*

La fie-care numire de Domn și în cursul Domniei, sume însemnate eșiau din țară și se dau la Constantinopol Sultanilor, Pașalelor ce-î înconjurau și acelora după la Silistra, Rusciuc și Vidin, la ordinele cărora se aflau Domni. Toate sumele acestea, precum și acelea ce căutau Domni fanarioți împreună cu rudele lor venite flămânde din fanar a aduna pe apucate, ne știind soarta lor de ați până mâine, eșiau din jafurile ce se făceau în țară și mai toate din spinarea țăranilor tratați ca robi atât de autorități cât și de proprietari. Toate sarcinile publice apăsaau numai pe dênșii, tot ce era boier, de la mare până la cel mai mic, erau apărați de orî-ce dare; apoi deosebit de boieri veneau manzâlî și postelniceî cari și ei erau scutiți mai de toate dările și imposit. Boieriile și maziliile ce ofereaă atâtea avantaje și privilegii, se cumpăraă cele mai de multe ori pe bani. Acei mai cu seamă cari nu erau boieriți de la părinții lor trebuia să dea sume însemnate spre a intra și

109321

ei în clasa privilegiaților. Din nenorocire acest abuz a urmat și mai încoace. Mi-aduc aminte, era cam pe la 1845-46, un țeran foarte de ispravă de la o moșie a tată-meu, mă roagă să mijlocesc la autoritatea competentă ca să devie și el manzil; omul fiindu-mi prin purtările lui simpatice, mi-am spus: unde sînt atîția privilegiați pentru ce să nu fie și el? și am intervenit la ministerul competente în favorul lui. Înaltul funcționar, care a fost foarte amabil cu mine și mă-a satisfăcut rugăciunea întîlnindu-mă într'o zi din întemplantare imi spusese fără sfială: ți-am făcut, dragul meu, mare hatâr, căci o asemenea numire de manzil nu se face fără 400 sau 500 lei!

*

În urma acestei mici digresiuni, după ce expusei amintirile despre situațiunea în care se afla țara noastră înainte și în timpul războiului de la 1828—29, voi căuta a expune asemenea acelea după încheierea păcii de la Adrianopol și a tratatului ce poartă numele acestui oraș, tratat ce fu pentru Principate începutul unei ere nouă.

Sunt epoci în viața națiunilor cari prin metamorfozele ce se operă într'ensele în ordinea politică, morală și materială, pun o linie de demarcație între trecutul și viitorul lor ast-fel că nu se mai pot cunoște dacă sunt aceleași națiuni; epoca ce a succedat pentru Români războiului de la 1828—29 și tratatului ce urmă acestui război, este una dintr'acelea.

*

Clausele tratatului privitoare la Principate făcându se îndată cunoscute, veselie ce cuprinsese țara întregă nu se poate descrie: toți, de la mic până la mare, păreau c'au renăscut; boieri, negustori, negustorași, industriași, țerani aridicau rugăciunile lor la Cer c'au scăpat de nenorocirile ce-i copleșeau; bătrânii cari apucaseră vremurile cele vechi pe când stau cu saca în spinare gata pe

fugă la năvălirile turcești, răsuflară când vedură pe Turci isgoniți pentru tot-d'auna peste Dunăre și cetățile lor destinate a se dărâma; tineri plini de un entusiasm pe care nu'l pot uita, păreau că s'au deșteptat dintr'o lungă letargie.

Cu întocmirea miliției naționale am văzut boierii mari ca d'alde Manolache Băleanu, Iancu Câmpineanu, Alexandru Florescu, Costache Filipescu, lepădându'și anti-riile, giubelele, ișlicile și îmbrăcând după rangurile de boierii ce aveau, uniformă militară de coloneli, maiori, căpitanii. Feciorii de boierii, tineri încă și fără ranguri de boierie, erau primiți ca prapurgici (sub-locotenenți) cum se chiămau atunci, voiū cita printr'aceia de cari mi-aduc aminte pe frații Golești Ștefan, Neculae și vărul lor Radu, Costache Neculae Filipescu, Costache Russet (Rusetake), frații miei Costandin și Scarlat Kretzulești, Voinești, Tudorache și Iancu Brătianu, Grigore Alexandrescu poetu, Perdicari, Hristache Tell, Cesar Boliac. Toți aceștia, dintre cari unii numiți d'a dreptul șefi de escadroane, și fi de companii, fură trimeși pe la regimentele de infanterie și escadroanele de cavalerie ce se înființară. La început s'a întocmit trei regimente de infanterie și șase escadroane de cavalerie și se orânduira oficerii și unter-oficerii ruși ca instructorii atât pentru infanterie cât și pentru cavalerie; voiū cita între acești oficerii pe câți mi-aduc aminte și mai întâiu pe generalul Storoff, șeful tuturor instructorilor, pe colonelul Odobescu, Român care intrase în serviciul rusesc încă de pe la 1810, pe colonelii Gorbasky și Poznansky.

În câte-va luni toți militarii noștri, coloneli, maiori, căpitanii, simplii oficerii, suboficerii și soldații cari fuseseră recrutați după în toate județele erau instruiți; fie-care dintr'inșii se silise ași învăța serviciul și datoriile ce i erau impuse, și toți, de la colonel până la soldat,

insuflați de simțimentul național, rivalisau cu soldații ruși și nu vreau a le fi inferiori în ținută și în disciplină, ast-fel că în realitate în mai puțin de un an, ei făceau administrațiunea instructorilor ruși, a unor bărbați competenți cari au avut ocaziunea a trece atunci pînă țara noastră, dar mai cu seamă a Generalului Kiseleff care își făcea o plăcere a-i inspecta.

Această mică trupă română, numită la întocmirea ei *miliția națională* împreună cu surora ei de peste Milcov, progresând încetul cu încetul într'un interval de 64 de ani, a fost matca armatei noastre de astăzi care în războiul din Bulgaria la 1877, s'a distins atât de mult și a făcut admirațiunea Europei întregi.

Deodată cu întocmirea miliției naționale se procedă la reforma întregă a administrației, a justiției și a finanțelor, conform Regulamentului organic, care fu charta noastră constituțională de la Mai 1831 până la 1859 când ea fu înlocuită cu convențiunea din Paris de la 1857.

Aci e locul a dice câte-va cuvinte asupra originii Regulamentului organic, pe care îl numiiu charta noastră constituțională, asupra naturei lui, precum și asupra modului după care el a fost judecat mai târziu. În adevăr el resuma într'insul o parte politică; alegerea șefului Statului, alegerea obșteștei adunări și alegerea înaltului cler; o parte administrativă, o parte judiciară, o parte financiară și relațiile dintre proprietari și țărani.

Precum e știut, în urmă invasiunii de la 1821 a turcilor care eșiră după în cetățile de dincoace și de dincolo Dunărei, luând de pretext revoluțiunea lui Todor Vladimirescu și Eteria grecească în cap cu Ipsilante, și se răspândiră mai în toată țara ca niște sêlbatici prăpădind și omorând pe unde treceau; mai toți boerii

și negustorii emigrară în Transilvania. Dintre boerii cei mai luminați, ca Banu Grigore Brâncoveanu care muri la 1832 și cu dânsul se stinse astă veche familie ¹, Ștefan Bălăceanu, Costache Cămpineanu, frații Golești, Iordache și Dinu și alți doi-trei; îngrijați de starea nenorocită în care se afla țara, ei se gândeau și se chibzuiau asupra reformelor a introduce în țară odată liniștită. Reintorși în București după retragerea turcilor și numirea lui Grigore Ghika ca Domn la 1822, ei continuară a se ocupa de acele reforme.

După convențiunea de la Akerman de la 1826 între Rusia și Turcia, între alte clause ce se stipula în privința Principatelor făcându-se mențiune de îmbunătățiri a se introduce în administrația țării, se numi chiar un comitet spre acest sfârșit. Răsboiul de la 1828 suspendă astă lucrare; ea fu reluată după ineheierea păcii și condusă cu multă activitate de spiritul luminat al generalului Kiseleff, fu aprobată de Turcia ca putere suverană, de Rusia ca putere protectrice, și în urmă supusă spre revisuirea și sancțiunea unei adunări naționale extraordinară compusă de înaltul cler, de delegații din partea boerimeii cei mari, și de deputații din județe, ce se întruniră la Martie 1831.

Regulamentul organic a făcut obiectul mai multor critici, s'aŭ vorbit și s'aŭ scris foarte mult în contra lui și la revoluțiunea noastră de la 1848 a fost condamnat cu desăvârșire. Eŭ însumi, împreună cu patrioții din acea epocă, Dumitru și Ion Brătianu, C. A. Rosetti, Tel, Golești, Heliadi, am luat parte la distrugerea regulamen-

1. El era Prinț al empirului austriac și avea un fieff în Transilvania ce se numea Sâmbăta, care după moartea lui a intrat în domeniul Coroanei austriace.

tului: Reaua lui aplicațiune, modul cu care se exercita protecțiunea opresivă a agenților guvernului rus, și mai presus de toate noile aspirațiuni ale țării, făceau inevitabil actul ce l'am săvârșit, act care mai tirziu a produs rezultate favorabile pentru desvoltarea statului român.

Este de necontestat însă că pentru epoca de înapoiere în care se aflau acum 60 și atâtea de ani nu numai Principatele noastre dar o mare parte a Europei, Regulamentul nu putea fi mai apropiat stărei de înapoiere în care se afla țara. El conținea într'ensul elementele unei constituțiuni întregi.

Prin dispozițiile ce lua ca toți judecătorii să fie numiți pe trei ani, să fie lăsați după capacitatea și conduita lor pe alți trei ani, și după trei perioade de câte trei ani, să se confirme pe viață, stabilea inamobibilitatea magistraturii.

Bazându-se pe aceeași origină, religie, limbă, moravuri și trebuințe în ambele Principate, Regulamentul a stabilit treptata lor unire, care n'a fost întârziată și împiedicată, după cum glăsuște articolul 371, de cât din *împrejurări întâmplătoare*.

În sfârșit găsim în regulamentul organic bazele pri-vitoare la înființarea școlilor primare, secundare, complementare; dispoziții în privința navigațiunii riurilor, în privința drumurilor și a libertății comerțului, etc., etc.

Toute aceste elemente și dispoziții aplicate cu sinceritate, cu patriotism și treptat desvoltate, ar fi dat pentru țară cele mai bune rezultate; dar s'a aruncat în spinarea regulamentului tot ce urma a se atribui ignoranței în care se aflau pe atunci mai toate clasele societății și prin urmare lipsei de ómeni indestui cu cunoscințe, cu o educațiune mai îngrijită și în sfârșit relelor moravuri moștenite de la fanarioți.

Este de regretat că nu posedăm scrieri din acea epocă (1829—30) despre starea de barbarism în care se afla țara : Confusia, chaosul în administrație, ca în justiție și abuzurile fără cea mai mică temere, ar fi umplut volumuri întregi. De la Domn până la zapciu, toți erau în acelaș timp administratori și judecători ; cel d'intèiu act, procedându-se la reforma întrégă a țării după Regulament, a fost a se pune o linie de demarcație între puterea administrativă și puterea judecătorească.

Dările, birurile și diferitele sarcini puse asupra țaranului — căci d'aci încolo toți se aflau privilegiați — erau nenumărate : voiă cita cele mai principale, ludele, dijmăritul, tutunăritul, vinăriciul, cieritul, gărdurăritul, săpunăritul, arabagirăcul, grosăritul ; unele din aceste biruri se strângeau pe séma Domnului, altele pe séma Dómnnei, și altele erau în folosul diferiților drégători și unor stabilimente publice.

Deosebit de tóte aceste biruri, mulțime de locuitori erau lăsați sub numirea de scutelnici și poslusnici pe séma boierilor după rangurile ce aveau, sau dați ca gratificație de Domn pe la favoriții săi ; mai veneau pe urmă sarcinile puse pe sate pentru dregerea drumurilor, a podurilor, facerea și transportul cherestelilor cerute de turci după marginea Dunărei, cheltuielile călătoriilor p'in țară a ispravnicilor, a zapciilor, a bumbașirilor, a căpitanilor de slujitori, a slujitorilor, trimiși pentru strângerea birurilor, pentru diferite trebuințe ale administrației și pentru cereri d'ale turcilor ; bine fie înțeles că pe lângă impozitele și dările enumerate mai sus și considerate ca legitime, veneau abuzurile care nu erau mai puține de cât birurile. În adevăr era ceva de spaimă tot ce se scotea din spinarea țaranilor care sufereau cât puteau, până când deseserați eșeau pe drumurile cele mari și prin păduri, pându-se pe călători și le luaă ce puteau chinându-i

și omorându-i. Regulamentul a desființat cu desăvârșire toate aceste dări și biruri și a stabilit un impozit — capitația — ce fie-care locuitor era dator a da pe seama statului, impozit care împreună cu veniturile ocnelor și vămile, urmau a fi trecute alături cu cheltuielile statului în budgetul anual votat de obștesca adunare.

*

Mai în toate satele, casele sau mai bine zicând, bordeiele țăranilor aflându-se în depărtare una de alta și risipite pe câmpii, era peste putință a se avea o preveghere locală asupra acelor dintre locuitori care se dădeau la fapte rele pe drumuri. Spre a se pune un capăt acestei stări de nesiguranță publică, s'au luat dispoziții ca toate casele p'în sate concentrându-se să se puie la linie, s'a construit în mijloc case pentru *aleșii satului și părcălab*, s'au îndatorat satele a avea în permanență paznici cu schimbul și s'au făcut răspunzătoare de retele ce se puteau comite în raionul lor. Ca înlesnire pentru cerutul sfârșit s'au dat locuitorilor din pădurile monastiresci — astă-dî pădurile statului — lemnele de care puteau să aibă trebuință; mai mulți din proprietari i-au ajutat asemenea cu lemne din pădurile lor; prețul lemnelor pe acea vreme era neînsemnat, lemnele de foc se vindeau cu 12—15 lei vechi stânjenul. Această dispoziție luată și executată în privința satelor, n'a trecut mult timp și siguranța pe drumuri a fost completă, călătorii nu se mai armau cu puști și cu pistole, iar acei ce dispuneau de mijloce nu se mai însoțeau de ómeni înarmați.

Drăgătoriile de care era compusă pe acea vreme administrația țării, precum vorniciile de țara de sus și de țara de jos, Logofețiile de țara de sus și de țara de jos, Logofeția de obiceiuri, Departamentele de trei și de patru care judecau în apel hotărârile isprav-

nicilor, s'au desființat împreună cu Bănia Craiovei care avea administrația celor cinci județe de peste Olt și forma óre-cum un guvern aparte, deși Domniî țării după vremi geloși de puterea de care dispuneau Banii Craiovei, încetul cu încetul îi mărginiseră în prerogativele ce aveau și îi siliră să rezidese în București lăsând Caimacamii în Craiova.

Tótă astă organizație arbitrară, vițioasă și fără nici un control desființându-se, se întocmi după modelul țărilor civilisate un guvern regulat compus de șapte miniștri, Vornicu din năuntru căruia i se dete administrația țării întregi, Logofétul dreptății însărcinat cu administrația justiției. Ministrul financelor, Vistierul căruia i se mărginiră atribuțiile în strângerea veniturilor și facerea cheltuielilor statului după un buget regulat votat de obșteșca adunare, Ministrul controlului însărcinat a examina și a controla veniturile și cheltulelile statului până a nu trece în cercetarea și aprobarea obstestei adunări, Logofétul bisericesc pe lângă care rămase Eforia scólelor compusă ca mai nainte de trei boieri din cei mai învățați, Postelnicul sau ministrul afacerilor străine, însărcinat tot-de-odată ca secretar de stat a supune la aprobarea Domnului raporturile celor alți miniștri; și în sfirșit Spătarul însărcinat cu administrația și cu comanda miliției naționale.

Ministerele se organisară într'un mod sistematic, cu Directori, Șefi de secții, Șefi de biurouri, registratori etc., avend fie-care atribuțiile sale determinate și bine specificate.

În locul Ispravnicilor, zapciilor și vatafilor de plaiuri, se orânduiră ocârmuitori pe județe și sub-ocârmuitori pe plase și plaiuri cu atribuțiuni administrative. Sub-ocârmuitorii, după Regulament, urmau să fie numiți prin alegere: în fie-care județ proprietarii împreună cu ocârmuitorul alegeau de fie-care plasă și din localitate,

câte doi candidați dintre care unul era confirmat ca sub-ocârmuitor de către sfatul administrativ (consiliul de miniștri).

În București, ca și în fie-care reședință de județ se întocmire *sfaturi orășanești*—municipalități—alese de orașeni cu atribuțiuni speciale d'a îngriji de interesele orașelor; se întocmire asemenea p'în sate consilii sătești alese de obștea satului sub numirea de *aleși satului* cu aceleaș atribuțiuni c'ale sfaturilor orășanești; pe lângă dênșii se alegea câte un pârcaľab însărcinat a strânge impozitele și a le vărsa la sub-ocârmuire și de aci la ocârmuire.

Dreptul ce avea Domnul țării a judeca în Divan cu veliții boieri hotăririle instanțelor inferioare încetă, și justiția fu încredințată unei magistraturi regulate compusă de tribunaluri în fie-care reședință de județ, de Curți de apel în București și Craiova, de o curte înaltă în București care judeca în ultima instanță procesele de tótă natura din țara întrégă, și în sfârșit de procurori pe lângă tóte instanțele judecătorești.

După tratatul de la Andrianopol țara românească și Moldova reintrând în vechia posesiune a malului sting al Dunărei, se întocmire pe tótă linia Dunărei, pentru paza țării de ciumă și de choleră ce treceau neconținut până aci din Turcia la noi, carantine în regulă sub ordinele unui comitet cu reședința în București.

*

Intréga acéstă organizație fu aplicată în cursul anului 1831 sub guvernul provisoriu al generalului Kisseleff, având ca miniștri la interne pe Iordache Filipescu, la justiție pe Iordache Goleșcu, la culte pe Costache Cămpineanu, la finanțe pe Nenciulescu, la miliția națională pe Alecu Ghika numit la 1834 Domn, la afacerile streine ca Postelnic pe Barbu Stirbey, numit la 1849 Domn, și

la Control pe Filip Lenș. Tot în acelaș timp se numiră Președinți, membri și procurori pe la toate Instanțele judecătorești, precum și ocârmuitori și sub-ocârmuitori p'în județe.

Guvernul țării întocmit pe bazele de mai sus începu îndată a funcționa regulat și era o plăcere a se vedea activitatea și zelul ce toți de la mic pân' la mare puneau la început ca să și îndeplinescă datoriile, veseli și fericiți c'a scăpat țara de nenorocirile trecutului ș'a intrat într'o eră nouă.

Din parte-i generalul Kiseleff, cu ochii pretutindenea, ocupându-se și și nopțe până de cele mai mici detalii ale administrației, nu înceta a încuraja și a povățui pe toți la îndeplinirea datoriilor lor. El ședea în casele unde este astăzi prefectura Poliției, una din cele mai mari și mai frumoase case din București pe atunci, și care aparținea Baronului Meitani, bancher și antreprenorul explôtării salinelor.

Generalul Kiseleff luase de obicei a invita în toate Duminicile la dejun mai toate autoritățile și atât înainte, cât și după dejun, se întreținea cu toți în franțuzește, sau prin interpret cu aceia — cei mai mulți — care nu cunoșteau limba franceză, și prin consilii părintești, de multe ori severe dar delicate, îi îndemna și îi povățuia la încetarea vechilor obiceiuri desordonate și abusive rămase de la fanarioți.

Am asistat și eu la unul din acele dejunuri: generalul Kiseleff cunoscând pe frații mei mai mari care intraseră în miliție, a cerut tatălui-meu să i fiu presintat și eu: presintația mea a fost de mare folos căci el a angajat pe tatăl-meu ca să mă trimită la Paris să mi fac studiile. Mai mulți tineri au fost atunci trimiși de părinții lor spre învățatură la Paris tot după îndemnul

generalului Kiseleff, care părea a avea o predilecțiune pentru capitala Franței. Voiu cita între acești tineri pe fancu Filipescu—Vulpaki— pe doi frați Filipesci Costache și Alecu, pe doi frați Niculesci Neculaie și Stavache, pe Anagnosti, pe Hrisoscoleu, etc.

Povețele și îndemnurile date de generalul Kiseleff funcționarilor, au avut bune rezultate în anul d'intèiū al aplicării Regulamentului, odată însă ce ei se deprinseră cu reformele operate, încetul cu încetul își reluară vechile lor obiceiuri.

*

După voința tatălui-meu, la aplicarea Regulamentului eu fusesem numit registrator la Curtea de apel secția civilă presidată de Banu Mihalache Ghika fratele Spătarului Alecu Ghika; într'o zi pe la începutul funcționării Curții, niște moșneni ce avuseseră judecată la Curte, câștigând'o și luându'și anaforaoa — Sentința — eșau prin sala cea mare a caselor unde era Curtea — astă-zi Jockey-Club — și uitându-se cu multă sfială în dreapta și în stânga și vedând că nu le cere nimeni nimic ca mai înainte, se miraū, își făceau crucea și își diceau între dènșii: *vedură-ți mă că nu ne luă nimeni nici o para.*

Un an mai în urmă, pe la 1832, lucrurile se schimbaseră: ca registrator la Curtea de apel, mă împăcam foarte bine cu grefierul, șeful cancelariei; par'că îl vedeam cu călimările la briu, cu sinul antiriului plin cu hârtii și pe dènsul vara ca iarna cu două giubele; era un om foarte inteligent, cu multă experiență, fusese condicatar pe la Departamentele de trei și de patru, dicta anaforale pe coli întregi fără a reveni asupra-le; adesea ori ne-avènd mult de lucru ca registrator eram și eu chemat a scri anaforale sub dicteaua lui, bunele dispoziții însă ale șefului meu către mine nu avură o lungă

durată: Intr'o zi după ardicarea ședinței Curții și după plecarea membrilor, mă pomenesc cu grefierul nostru că ne invită pe toți impiegații cancelariei în cabinetul său, ne arată un porcoi de bani, aur și argint, ce avea pe masă și ne dice, asta este suma ce am strâns *ca filodorimă*—pots-de-vin—după la deosebiți impri-nați ce au avut judecată la Curte și acum avem să ne-o împărțim, eu fără a mă întinde la vorbă, mă sculai după scaun dîcîndu'i că nu pot lua parte la astă împărțea și mă retrăseii; de atunci numai avui traiu bun cu *nenea grefieru*.

Nu trebuie însă să ne mirăm astă-zi dacă mulți din omenii de pe atunci erau conduși de asemenea principii; imi mai aduc aminte de un înalt funcționar care, când venea vorba de abuzuri, *de filodorime* și de arbitrarități, nu se sfa a dice «*nu mi-a dat de geaba tatu-meu condeiu în mână ca să'mi pui iscălitura*».

Astea erau moravurile epocii: încă din timpii efermerilor Domni fanarioți se luase de obicei ca funcționarii să fie numiți pe un an—mod practic de a împăca pe toți—; la sfêritul anului se schimbau mai toți și de obicei aste schimbări, ca și boieriile, înălțările în ranguri și lăsările de barbe se făceau la 1 Ianuarie; apoi să fi vedut mișcarea și frământarea între boeri și între funcționari spre sfêritul anului începînd după la Octombre. După ast obicei introdus de fanarioți, fie-care căuta să'si umple buzunarele într'un an, cât mai repede și mai mult; se aușea mereu dîcîndu-se «*cutare a câștigat destul într'un an, să mai între și altul în locu'i*» și ast-fel unul eșea sătul din *slujbă*, sau cum să dicea *din chivernisela* și intra altul flămând.

Acest sistem de hrăpire se practica de la Domn pân a la zapciu. Lefurile pentru dênșii erau nimic; *câștigul*, cum se dicea, era totul, și pe care își îl împărțeau, Zapciul cu Ispravnicul, Ispravnicul cu Vornicul, Vistierul,

Logofetul, aceştia cu Domnul, şi Domnul la rândul lui cu rudele flămânde din fanar şi cu Paşii nesăţioşi după cetăţile Dunării.

Asta era jalnica stare a lucrurilor înaintea Regulamentului, pe care am apucat-o eu în copilărie şi pe care adesea-ori în sinul familiei audeam deplângând-o.

Ca să ne dăm bine seama de starea în care se afla ţara redusă de fanarioţii ce ni-i trimiteau şi-i susţineau turcii, voi citi câte-va rânduri din precuvintarea unei cărţi intitulată *Povăţuitorul tinerimei*, scrisă de nemuritorul român Dascălu Lazăr şi tipărită la Buda la 1826:¹

«Când am venit în acest ales şi de Dumnezeu bine-cuvântat pământ românesc ca să semăn grăul cel curat şi fără neghină, am aflat în acest pământ o mulţime de măcăcini, — totuş nu mi-a trebuit prea multă osteneală de a-i putea curăţi, căci toţi patrioţii cei adeveraţi dându-mi ajutor, am putut foarte lesne semăna grăunţile cele adevărate; foră tocmai când dintre semănatele grăunţe, nenumărate mii de flori străluceau pe holdele române, iacă atunci şi mulţime de lăcuste au venit, căutând ca semănăturile încă până a nu aduce doritele fructe, să le strice. La aceasta nu puţin am fost mâhnit, nu atâta, căci ştiam că locustele niciodată vin ca să dea rod, ci să mănânce sudoarea şi osteneala pământului, ci mai vârtos, căci tare m'am încredinţat că unii din neamul românesc sînt cu totul predaţi în limba grecă, şi mai bucuros dic «Kirieleison» de cât «Dómne milueşte». O! cum de bine au ştiut grecii a se lingări către Români, cât i-au făcut chiar împotrivorii limbei româneşti. Nu e destul acesta

1. Vezi analele Societăţii academice Române, şedinţa publică de la 8 Septembrie 1871.

«ci încă și legile țării ei au stricat, și legi noi au făcut ;
 «ba și năravurile fanarioților s'au făcut de obște ca una
 «datorie a le urma României între toate legile țării, și
 «năravurile românești incet, incet s'au părăsit ; și de
 «nu era Prea Sântitul Metropolit Dionisie și cu alți aleși
 «patrioți, și școala această românească cu totul o derepăna ;
 «și de nu se trimetea fii de ai patriei la învățatură în
 «Austria, Germania și Franția, rămânea tot-deauna ca
 «via cea nelucrată, plină de știr și de bozii, pentru că
 «se incubase atâtea nedreptăți în țară, cât de ar fi
 «înviat un Radu-Vodă, un Matei-Vodă și un Ștefan-Vodă
 «al Moldovei, să vadă legile și năravurile Românilor de
 «acum, încă de s'ar uita și la portul și la modele de
 «acum, cu plâns și cu amar s'ar ruga de Dumnezeu
 «a-i trimete în adâncimea pământului, a nu mai vedea
 «nedreptatea acesta ce se face ! Așa se urmăză în ziua
 «de astăzi, fiind că patrioții cei adevărați, cari sunt de
 «strămoșii lor clironomi, lăsați cu chislove și legi în-
 «tărite, acum sint cu totul necunoscuți și neprimiți în
 «slujbe, și trebuie cu oftări adânci să tacă, că de vor
 «vorbi pentru patriă îndată se trimet în urgie, iar alții
 «lipsiți de patriotism, împedică sporodiu și înfrumose-
 «țirea fericirii noastre ; mai vartos aceia, care sint sub
 «aripile străinilor crescuți, căci se rușinează a vorbi
 «românește, dar, și ce e mai mult, c'o defaimă limba
 «românească.

«Ah ! cu mare durere a inimelor simțesc acesta unii
 «strănepoți luminați, care poartă numele și sângele stră-
 «moșilor Români, al căror neam oare-când era cel mai
 «mărit al lumii, era cel mai iscusit, era cel mai înțe-
 «lept, înfrumosețat în științe, cel mai mare în suflet
 «patrioticesc, căci la Români asemenea era indemnul
 «duminării nemului, precum acelor de jos și săraci, așa
 «și celor de sus și bogați, ba toți cu un cuget erau
 «lucrând pentru bunul cel de obște național ; dar noi

«Românii de acum, care sîntem adevărați strănepoți ai «Romanilor, avem în ochi o cîță prin care nu putem «vedea lumina sórelui! Aú dar nu putem avea și noi «doctori români ca să ne lumineze ochii din voirea «inimei, iar nu din interes? Aú nu putem și noi avea «filosofi cari să ne învețe filosofia în limba română? «Tóte putem a le dobîndi că și noi suntem născuți ca «și alte némuri, și noă ne-a dat Dumneđeú acele daruri. «Cine póte dice că fiií Romanilor nu vor putea învăța «tóte învățăturile în limba patriei? Eú vêđ acum ce «putere și voire ar fi a Românilor la învățatură».

*

Să constatăm însă că alături cu ómenii fără învățatură și fără caracter, se aflaú bărbați — deși în număr restrâns — luminați, onești și insuflați de simțiminte patriotice, simțiminte pe care în tristele împrejurări ce apăsaú pe țară înainte de 1829—1830, nu le puteaú manifesta; voiú cita între acești bărbați pe frații Cămpineni, Costache și Iancu, unchii mei, pe frații Golesei Iordache și Dinicu, pe Iancu Slătineanu, pe Costache Manu, pe Bălăcení Ștefan și Iancu, pe Filipești, Roseti, frații Cantacuzini Costache și Grigore, Heliad Rădulescu, Petrance Poienaru, etc. Toți aceștia aú fost părinți, sau rude ascendente ai tinerilor de la 1848, dintre care fórte puținii mai rămân astă-đi, și dintre care pe mulți tinerile noastre generațiunii actuale i-aú apucat și i-aú cunoscut.

Maí toți elevi sau contemporani ai nemuritorului Dascăl Lazăr, bărbați ce menționaú maí sus, aú fost inițiatorii ideilor de progres pe lângă generațiunile ce le-aú succedat, și aprețind era ce se deschisese țării prin noile instituțiuni, ei nu aspiraú de cât la sincera aplicare și la treptata lor desvoltare; maí mulți dintre ei maí la urmă, ca membri obșteștei adunări n'aú lipsit a-și arăta cu mult curagiú simțimintele lor de români, atunci când agenții

puterei protectrice au început a abusa de poziția lor vrând să se amestece în administrația interioară a țării.

Patriotismul și ideile înaintate ale acelor bărbați au inspirat tinerii după atunci care, plini de entuziasm, își împărtășeau simțimintele lor într'un local ce se înființase de curând.

*

În etagiul de jos al caselor Dinului Golescu—cumpărate mai în urmă de stat pentru palatul Domnesc, astăzi palatul Regal—se deschisese o librărie de un german, om de ispravă, numit Walbaum ce luase de asociat un ténér compatriot al lui, anume Winterhalden, bărbat filoromân ;—astă librărie a trecut mai la urmă asupra distinsului și neobositului patriot C. A. Rosetti care a păstrat ca asociat pe Winterhalden.

Walbaum instalase în acelaș local un cabinet de citire, — un ce cu totul nou până atunci la noi — unde se primeau gazete franțuzești și nemțești, reviste și diferite cărți franțuzești. Prin instalarea astui cabinet de citire și librărie, Walbaum cu Winterhalden nu făcuseră de cât să răspundă la trebuința ce se simți în societatea Bucureșteană îndată după noua stare de lucruri care schimbă nu numai situația politică a țării, dar înrâuri în modul cel mai însemnat asupra vieții sociale și private, și pregăti viitorul țării. În adevăr era un ce extraordinar să fi vădut mulțimea persónelor ce se aduna în acel local și setea cu care se arunca asupra gazetelor streine în dorința ce se deșteptă atunci de a se ține în corentul politicei din afară. Nu mai puțin se introduse gustul citirei și se vădu o mulțime de persóne de ambele sexe care alergau să cumpere sau să se aboneze la diferite cărți ce aducea Walbaum.

*

Este necontestabil că până la ocupațiunea rusească de la 1829 puținii bărbați ce se ocupau de viitorul țării, n'aveau ocasiunea a-și comunica ideile de cât în sinul familiilor lor și puțini erau aceia cari vrând să știe ce se petrece și dincolo de frontiera țării, primeau gazete streine și le imprumutau din casă în casă la alții ce le citeau pe apucate.

Era o censură în București, ea însă se exersa mai mult asupra tot ce se atingea de politica Rusiei. Nu trecuse mult de când izbucnise în Paris revoluția de la 1830 care resturnase guvernul Restaurației și gazetele franțeze, pline de nuvelele astui eveniment, continuau a fi primite și citite în librăria lui Walbaum.

Limba franceză care până aci nu era cunoscută de cât în câte-va familii boierești ce avuseseră de profesori doi trei emigrați francezi stabiliți pe la începutul secolului în București, luă locul limbei grecești ce domina până atunci în totă puterea, ajunsese a fi singura limbă a conversațiilor și a corespondenții în societate și năbușise limba română năpustită cu desăvârșire și desprețuită. Singurile cărți ce formau bibliotecile boierilor, afară de câte-va cărți bisericești în limba română, deși fanarioții se siliseră și pe acelea să le înlocuiască cu grecești, erau mai tóte în limba grecească, sau ca să dic mai bine, în elinește din norocire, cel puțin studiul autorilor clasici era de óre-care folos; cărțile în limba grecească modernă n'au început a se răspândi de cât mai târziu în urma independenței grecești.

Cu noua stare de lucruri limba română își din întu-
nericul în care fusese asvârlită și lecțiunile ce răspân-
dise Dascălul Lazăr începură a fi apreciate și a fructifia.
Heliad începu a scóte gazeta lui; poeziile și scrierile
lui, precum și poeziile lui Iancu Văcărescu și ale lui
Cârlova, răpit din viață tinăr, începură a se răspândi
și a fi citite de toți.

Timpul despre care vorbesc și pe care caut a mi-l aminti, va rămânea tot-d'a-una ca una din epocile cele mai însemnate ale istoriei țării, abstracțiune făcând de evenimentele și de împrejurările care a produs'o.

Trebue să constatăm ca generalul Kisseleff, împreună cu statul său major și cu secretarii lui, nu puțin a contribuit la înlăturarea limbei grecești și la răspândirea în societatea noastră a limbei franceze, limba universală, limba civilizației.

Generalul Kisseleff, prin liberalismul lui, prin caracterul lui afabil, și prin dragostea ce prinsese de români în spaciul de cinci ani cât fu în țară, dobândise cele mai mari simpatii și toți doreau să-l apropie și să vorbească cu dânsul; asemenea și statul său major compus de oficeri de geniu instruiți și bine crescuți ca Jacobson, Blaramberg, Salmen, Gramond, Bialorskursky, Zoubov și secretarii lui ca Miclasevsky, Marsansky, fiind toți admiși și bine văduți în cercurile societății Bucureștene, conversația nu putea fi de cât în franțuzește.

Precum am dis'o la începutul astor amintiri, frații mei mai mari intraseră în miliția națională, și pe mine părinții mă reținură acasă, frate-meu Mitică—generalu—era încă mic spre a le fi de vre-un ajutor. Eă de și fusesem numit ca registrator la Curtea de apel, nu-mi urmam mai puțin studiile. Impreună cu frații mei avusesem în casă ca profesor la limba greacă pe Mitilineu, tatăl actualului nostru ministru la Constantinopol, și la matematică pe un grec din Insulele Ioniene anume Coritză. Mitilineu deschidând un pensionat de băeți în hanul lui Manuk Bey—Curtea veche,—eă, în vederea și speranța de a mă duce la Paris și a mă pregăti la examenul de Bacalaureat, am continuat limba greacă cu un dascăl român forte în elinește, elev al elenistului Lambru și

care după cât 'mi aduc aminte, se numea dascălul Dumitrache. Învăţam franţuzeşte cu Coulin, bărbat instruit şi generalmente stimat, dar întocmindu-se la Postelnicie un serviciu special de corespondenţa franţuzească foarte întinsă sub guvernul provisoriu al generalului Kisseleff, Coulin fu numit şeful acestui serviciu şi încetă d'a mai da lecţiuni. Am continuat atunci limba franceză cu Vaillant, venit de curând în Bucureşti cu nevestă-sa adusă din Paris ca guvernantă la fetele lui Iordache Filipescu. Vaillant înfocat de revoluţia din Paris de la 1830, lecţiunile noastre se transforma adesea-ori în conversaţiuni politice, ceea-ce nu-mi plăcea de loc. Vaillant nu întârziă a se identifica cu ţara, deveni filo-român şi scrise mai târziu, după cum se ştie, o carte istorică asupra României.

Pe la sfârşitul anului 1832, în urma pierderii afecţiunii de care mă bucuram pe lângă grefierul Curţii de apel imi dedeii demisiunea fără cel mai mic regret, şi la 1833 fui numit Comisar la ministerul de interne şi însărcinat a stăruia la Sfatul orăşenesc spre a observa neorânduielele şi abuzurile despre care începuse a se vorbi cam mult în Bucureşti. Tote observaţiile mele adresate Presidentului Sfatului orăşenesc şi raportate ministrului, rămăneau fără rezultat, ómenii rău năraviţi se strecurau p'ntre degete.

Deşi ministru de interne, Iordache Filipescu, imi propunea înaintări în serviciu, eu însă în dorinţa ce aveam de a mă duce să studiez la Paris, stăruiam necontentit la părinţii mei spre a-mi da voie; deşi, în sfârşit, consimţiseră dar micul ajutor de care puteau dispune pentru întreţinerea mea la Paris, neputându-mi fi de ajuns, am cerut ministrului şi 'mi-a acordat un lung congediu în străinătate; cu leafa postului şi cu ajutorul de la părinţi am plecat la Paris la 1834 Iunie.

Trecuse aprópe cincî ani de la încheierea păcei și de la tractatul de la Adrianopol și Principatele erau încă sub guvernul generalului Kisseleff și pe tot lunțul țerei până la Dunăre, în fața Silistrei, se afla un drum strategic rusesc.

Țara întrégă aprecia noua stare de lucruri, fie-care locuitor vędându-se d'aci încolo asigurat în persóna și în averea sa, fără frică în inimă ca în trecut, de diua de mâne. Recunoștința către generalul Kisseleff pentru buna sa administrație, era nemărginită. În mare parte a societăței bucureștene se manifestase chiar dorința de a'l vedea rămîind ca Domn al țerei și de a i-se ridica un monument. El însă declina aceste onoruri.

Cu tóte acestea țara nu dorea mai puțin să vadă încetând starea provisorie în care se afla. Din parte-le, Puterile occidentale, dar mai cu seamă Austria și Englitera, îngrijate de a vedea prelungindu-se ocupația țerei de armata rusescă și un general rus în capul guvernului Principatelor, nu încetau a face observațiile lor la Petersburg.

În sfērșit, la 1834 Ianuarie, Rusia închee cu Turcia la Petersburg, un tratat prin care referindu-se la tractatul de la Adrianopol convin între altele, ca pentru astă singură dată Domniî Principatelor să fie numiți d'a dreptul fără alegere; Turcia se obligă a recunóște ca constituție pe viitor a Principatelor Regulamentele întocmite de adunările extraordinare ale țerei în timpul ocupațiunei rusești, iar Rusia se îndatoréză a'și retrage armata din țară douë luni după numirea Domnilor.

Prin acelaș tractat se mai stipulezá ca *drept compensațiune pentru avantajele ce Pórta acordă ca favor Principatelor, tributul lor anual să se urce la 3.000.000 lei și tot ca compensație și favor pentru Români se da drept Porței a fixa numărul trupelor întrebuintate ca garnisóne în interiorul țerei, drapelele lor, precum*

și pavilionul corăbiilor comerciale române pe Dunăre.

Compensațiune datorită Turciei pentru că era silită a restitui țerei teritoriul ce în contra tuturor capitulațiunilor cotropise clădind cetăți pe densul!

Compensațiune datorită Turciei pentru că, după ce secolii întregi răpise tot comerțul țerei, o jăluise și-i impusese Domnii fanarioți care nu aspiraū la nimic mai puțin de cât a transforma țara în fanar, acum era silită a renunța la toate aste arbitrarități sëlbatice!

*

Dacă țara în ceea ce privea administrația interioară, era, precum vedurăm, mulțumită și rësufă, când află însă dispozițiile tractatului încheiat la Petersburg, se simți umilită și nu puțin fu indignată. Dar în tristele condițiuni politice în care ne aflăm, precum și în starea de slăbiciune și de demoralizare la care nenorocirile și împrejurările trecutului reduseseră țara, ce aveaū alt de făcut patrioții români de cât a răbda, a căuta să cicatrizeze rănilile trecutului, a'și redobândi puterile strămoșești și la momente oportune să reardice capul? Generațiunile ce treptat s'au succedat de atunci încoă, insuflăte de aceste principiiuri, n'au lipsit fie-care a lucra și a lupta în acest scop și ast-fel, cu ajutorul Providenței, umilind la rëndul nostru pe aceia care secolii întregi ne sugrumase, am ajuns la limanul la care ne aflăm astă-dî.

*

Cunoștința clauselor tractatului de la Petersburg rës-pândindu-se în public, țara începu a se preocupa de persóna pe care sórta, saū mai bine dicënd, Rusia prin imputernicitul s'eū general Kisseleff, va desemna pentru Domnie, căci Turcia nu figura de cât cu nume.

Tractatul de la Andrianopol, special la Principate,

Convențiunea de la Akerman de la 1826 Septembre, la care tractatul de la Andrianopol se refera întru tôte, precum și Regulamentul organic în cea ce privea numirea Domnului, erau răsfoite neconținut de toți.

După rēgulament candidatul la Domnie trebuia să fie dintre boierii cei mari, să aibă vârsta de 40 ani, să fie născut din părinți români și să aibă o noblețe care să se urce cel puțin la strămoși.

Cercul boierilor cei mari ce însușau aste condițiuni de și era restrins, aspiranți la Domnie nu lipseau. Candidații însă cei mai serioși și cu mai multe șanse erau trei: Vornicul de interne Iordache Filipescu, Logofătul dreptății Alexandru Filipescu — Vulpea — și Spătaru Alexandru Ghika; Costache Câmpineanu, Logofātu bisericesc, pe care îl desemna opiniunea publică și pentru care generalul Kisseleff avea cea mai mare stimă dându-l de exemplu la toți, de și tiner încă, murise de un an; generalul Kisseleff zicea de Câmpineanu că *«prin cunoscințele sale, prin principiurile și caracterul său, s'ar fi putut distinge în statele cele mai mari»*.

Iordache Filipescu era un om arătos, avea o barbă albă ce i venea până la jumătatea pieptului, blând și afabil cu toți, prin funcțiunile cele mai înalte ce ocupase sub Domnii trecuți, avea multă experiență în afaceri; nevasta lui moldovencă, născută Balș, foarte bogată, fusese crescută în cel d'intăi Institut de fete din Petersburg — Smolnai. — Casa și masa lui Iordache Filipescu și a Bălșoi — numele prin care o desemnau în societate — erau deschise la toți. Fiii lor cei mari crescuți la Paris, intraseră ca cei mai mulți fii de boieri în miliția națională; cel mai mare Costache Filipescu, supra-numit *grosu* pentru că era foarte corpulent, după rangul de boierie ce avusese, era Colonel șef de regiment; cel d'al 2-lea Manolache fusese primit Căpitan șef de escadron.

Alexandru Filipescu Vulpea, inteligent și învățat, era foarte rezervat în relațiile sale, și trăia cam retras din societate; el ocupase asemenea cele mai înalte funcțiuni.

Alexandru Ghika, fratele lui Grigore Vodă Ghika, era un bărbat bine crescut, cu idei liberale, și ca Spătar comanda miliția națională.

Dintre acești trei candidați, generalul Kisseleff recomandă la Petersburg pe Alexandru Ghika, care fu numit de Pörtă Domn la 22 Martie 1834, și pe la Iunie sau Iulie acelaș an se duse la Constantinopol de 'și luă investitura de-odată cu Mihai Sturdza numit Domn al Moldovei.

De și cholera în țară dispăruse cu desăvârșire de doi-trei ani, carantina pe lungul frontierei noastre cu Transilvania și Banatul nu se desființase; ea era atribuită situației politice la noi, situație pe care Austria nu-o putea vedea cu ochi buni.

Orî-cum să fie, eu gata a pleca la Paris, spre a evita să stau închis 8—10 zile în chiliile carantinesci, am apucat prin Moldova și cu greutatea drumurilor noastre după atunci, cu formalitățile la frontiera Focșani—căci între noi și frații noștri de peste Milcov era o frontieră—precum și cu formalitățile polițienesci la Iași, n'am ajuns la Cernăuți în Bucovina de cât a cincea-zi, zdruncinat și oboșit atât de căruța fără arcuri cu un așternut de paie înăuntru ce ținea loc de scaun și de pernă, cu care plecasem din Bucuresci, precum și de căruciorul de poștie în care am ajuns la frontiera Bucovinei, fiind-că căruța mi se rupsese la două poștii dincolo de Iași.

Dacă căruța cu coveltir la care se puneau șase sau opt cai de poștie, prăpădiți de nemâncare și inhămați cu fringhiile inodate în toate părțile, este cunoscută gene-

rațiunilor actuale căci o pot vedea în piața Sf. Vineri, cu deosebire că căruța de astăzi are un fel de arcuri și este mai civilisată, căruciorul de poștie la care nu se inhăma mai puțin de 4 cai, dar, ce e drept, mergea ca fulgerul, câte odată pe trei rôte, rămăind câte una pe drum, a dispărut de vre-o 30-35 ani de când diligențele ce se înființaseră în principalele direcțiuni ale țării au fost însărcinate a purta gentile cu corespondența în țară, purtată pînă atunci de curierii poștali în acele cărucioare fără șini și fără un cuișor de fer; ca să și închipuiască cine-va căruciorul de poștie după acele vremuri, nu are de cât să și arunce ochii pe cărucioarele în care precupeții vind pe ulițele Bucureștilor zarzavatură sau fructe.

De la București la Iași avusesem ca tovarăș de drum pe un tiner compatriot Tudorache-Diamandi, care studiasse la Paris — trimis și întreținut de o rudă a lui cu avere — și se ducea la Iași în speranța de a contracta o căsătorie bogată, dar care nu 'i-a reușit. Inzestrat de o inteligență deosebită, prin studiile economice ce făcuse la Paris, ar fi putut fi de mare folos patriei lui, mai cu sēmă p'atunci cînd omeni învęțați erau fôrte rari, dar devenind fanatic de sistemul falansteric a lui Fourier, n'a putut fi folositor nici țării nici lui.

La întorcerea sa din Paris ne aspirând de cât la întocmirea de falanstere, propoyăduia furierismul cu tot focul de care era insuflat; s'a adresat la generalul Kisseleff și la miniștrii, care toți căutară a'l face să lase utopiile lui, și ofereaă posturi în care ar fi putut să puie în serviciul țării capacitatea și cunoștințele sale. El însă cu nici un chip nu consimțea să renunțe la ideile lui și sfârși prin a indoctrina un tiner proprietar din Ploiești, — Manolache Bălăceanu — care întreprinse

BIBLIOTECA CENTRALĂ
* București

16

la moșia lui Scăieni situată în sus de Bucov, întocmirea unui falanster sub direcțiunea lui Diamandi. Resultatul fu risipa unei sume însemnate din partea proprietarului Bălăceanu, iar din partea lui Diamandi ideia fixă că nereușita întreprinderii nu putea fi atribuită de cât ignoranței și puținei pricepere a ómenilor.

În cele din urmă bietul Diamandi desilusionat și descurajat, se retrase la Cămpina unde unchiu-meu Iancu Cămpineanu îi dete asil; nu trecu mult și muri acolo aproape în miserie, regretat de aceia care avuseră ocașiunea a aprecia inteligența și cunoștințel lui economice.

*

Diamandi nu m'a lăsat să plec la Paris fără a'mi da o scrisóre de recomandație pentru Fourier a cărui cunoștință am făcut'o cu multă mulțumire îndată ce am ajuns la Paris.

Celebrul economist într'o vârstă înaintată când l'am văduț eu, înfundat într'un fotoliu mare dinaintea biuroului lui, înconjurat din tóte părțile cu mulțime de cărți, m'a priimit cu multă bunătate. După ce mă întrebă despre situația țarei noastre, critică pe Tudorache Diamandi de ideia ce a avut să caute a aplica doctrina falansteriană la noi, imputându'i imaginația de care se lăsa prea mult a se conduce și adăogându'mi: *doctrina mea în privința organizației societății cere încă multe studii și multă judecată*; mă întrebă la urmă ce studii am venit să fac la Paris; la răspunsul meu că o să studiez medicina, m'a încurajat dicându'mi *că fac prea bine să învăț o specialitate și m'a povățuit să nu'mi pierd timpul în Paris, să'mi păstrez sănătatea și să nu mă arunc în cunoștințe speculative de care voiu avea destul timp a mă ocupa odată ce voiu isprăvi studiile mele regulate*. Povețele lui Fourier dovedeau

din parte'i simțiminte nobile și un caracter filantropic.

Fourier în preocupățiile lui de miseriile omenirii, își întemeia doctrina sa pe credința ce avea că omenii fiind conduși în lume mai mult de pasiuni, prin asociațiunea propusă de dânsul, pasiunile cele rele bine dirijate, puteau fi, ca și cele bune, utilizate spre folosul obștesc.

El a avut mai mulți discipoli, bărbați de valoare, acela însă care prin cunoștințele, prin scrierile lui și nu mai puțin prin viața lui privată, s'a distins mai mult, a fost Victor Considerant care a murit de curând într'o vârstă foarte înaintată.

Contele de Paris, într'o scrisoare adresată mai deunădi unui cunoscut al său de la care primise o notiță biografică asupra lui Victor Considerant — scrisoare ce am citit'o în gazeta franceză «de Temps» — arată multă stimă pentru Considerant; dice că «ține minte din copilăria lui cum se vorbea de Considerant; că tipul unor asemenea omeni a dispărut în Franța, și că greu s'ar mai găsi astă-di omul de atunci, onest, desinteresat, care aspira a preface societatea prin cuvânt, prin rațiune, prin exempluri de virtuți private, și care, indiferent la forma de guvernământ, nu întrebuița violență spre triumful sistemului său.»

*

Despărțindu-mă la Iași de tovarășul meu, după un drum d'aprobe două zile, și noapte în căruciorul de poștie, mâncând ce găseam prin hanuri și cărciumi murdare, am ajuns la frontiera Bucovinei unde după vre-o două ore de formalități la vamă, am intrat într'o căruță ovreiască care m'a dus la Cernăuți.

N'aș vrea să compar starea de la noi din țară după atunci cu aceea ce se presintă la vederea mea îndată ce intraiu în Bucovina; voiu dice numai că eșam din țara noastră care

fusese secolii întregi teatru a tot felul de devastațiuni, și intram într'o țară înzestrată cu o administrație regulată, liniștită și care, abstracțiune făcând de nenorocitele împrejurări politice care a despărțit-o de Moldova, putuse să și întrebuițeze toate resursele la îmbunătățirea ei morală și materială.

La Cernăuți unde m'am putut odihni într'un hotel curat și unde, pe cât mi-aduc aminte, am dormit dus aprópe o zi și o noapte întregă, am avut cea mai mare mulțumire să găsesc patru tineri compatrioți din Iași cari și ei mergeau pentru studii la Paris, Niculae Docan, Panait Radu, Vasile Alexandri și Alexandru Cuza, conduși de un profesor anume Furnaraki, tatăl seú unchiul D-lui Furnarachi, pe care am avut plăcerea să'l am acum 3—4 ani ca coleg în Senat. Tot la Cernăuți am mai găsit pe căpitan Dumitru Mănescu—tatăl amicului meu Toly Mănescu—care intrat în miliția națională la formarea ei, fusese numit adhiotant al lui Alexandru Vodă Ghica și trimis în misiune la Viena.

Cui din noi Români cari ne întâlnirăm atunci la Cernăuți putea să i trecă prin gând că peste 20—25 de ani Franța și Anglita împreună cu Piemontu, vor arma flotele lor, vor merge să combată pe Rusia în Crimeea, vor încheia la Paris după biruință tractatul prin care Principatele noastre ășind de sub protecțiunea exclusivă a Rusiei, vor intra într'aceea colectivă a Puterilor Europene, și consfințind anticele noastre drepturi față cu Turcia, vor asculta—de și în parte—dorințele exprimate de Divanurile ad-hoc, vor admite în Convențiunea de la Paris, întocmită pentru administrația interioară a țerei — în locul Regulamentelor organice — principiile cele mai moderne, și în urma celor mai mari lupte în contra intrigilor interioare și exterioare, vom avea în ambele principate un singur Domn, pe unul din menționații mai sus patru tineri, și îndoita sa ale-

gere va servi ca îndrumare la complectă realizare a tuturor dorințelor noastre? Dar să nu anticipăm asupra acestor fericite evenimente despre care voiă avea ocaziunea a vorbi mai târziu.

*

La Cernăuți a trebuit să aștept două zile plecarea diligenței — Eilwagen —. Tinerii compatrioți prinseseră mai din vreme un Eilwagen-extra; cu toate acestea călătoream cam împreună întâlnindu-ne pe drum, pe la Lemberg, unde a trebuit să ne oprim o zi, la Viena două zile și astfel înainte până la Paris.

Călătoriile p'atunci cereau mult timp, deosebit că erai nevoit să te oprești p'în orașe unde nu găseai totdeauna locuri în diligențe, apoi Eilwagenu austriac, precum și cel dup'în Statele germane, mergea foarte încet; el nu eșea nici-odată din treapădu cel mic al cailor, de și caii erau mari și bine hrăniți și soselele pretutindenea de minune, bine întreținute și pe lături cu șanțuri și cu plopî înalți; de multe ori poștașul moțăia pe capră și când se deștepta da din trompetă ca să arate că nu dórme; la cele mai mici urcușuri și coborișuri se da jos după capră, deschidea ușa diligenței și făcea semn călătorilor să se dea și ei jos ca să ușureze trăsura.

La München am găsit trei compatrioți, pe Cănanău de la Botoșani, pe Nicu Ghika-Comănășteanu, tatăl stimatului Dumitru Ghika, și pe Iancu Kretzulescu vărul meu; mai fuseseră acolo alți trei tineri după la noi, Rola, și Roset din Moldova, și Stege — fiul farmacistului Stege din București — devenit ministru sub Vodă Cuza, dar în urma unui duel ce avusese cu un Bavarez unul din ei—nu mai știu minte care—asistați de cei-l'alți doi ca martori, fiind urmăriți de poliție fugiseră în Elveția.

*

În sfârșit după o călătorie de vre-o 24 zile de la plecarea din București am ajuns în Paris și am tras d'adreptul în *rue St-Jaques*, într'o casă unde ședeau Iancu Filipescu — Vulpaki — Neculaie Cantacuzin-Pășcanu de la Iași și Mihalache Anagnosti. Ca compatrioți, deosebit de cei patru cu care călătorisem și care au ajuns mai d'odată cu mine, nu mai erau în Paris de cât frații Niculescii Nicolae și Stavrache, frații Filipescii Costache și Alecu, Hrisoscoleu. Iancu Filipescu, Anagnosti și Hrisoscoleu urmau dreptul, Cantacuzino Pășcanu ca și Stavrache Niculescu care puțin în urmă încă tineră a încetat din viață, studia fizica și chimia, Nicolae Niculescu urma școala politehnică. În urmă treptat după mine, au venit Iorgu Brăiloiu, Neguliciu, Ion Ghika, frații Golești, doi ai lui Dinu Goleșcu și doi ai lui Iordache, Iancu Florescu — Generalul — Dumitru Brătianu și frații Ghika, Iancu și Aristide însoțiți de un grec Lichiardopulu, și ast-fel numărul studenților Români crescuse, dar risipiți prin oteluri se vedeau rar și nu puteau să-și comunice nucelele din țară. Scrisorile nu puneau mai puțin de 21-22 zile de la București și Iași la Paris; de telegrafe și de călătorii cu drum de fier nici că se visa p'atunci. Guvernul în Paris corespundea la nevoie cu autoritățile după în departamente prin semnale așezate pe vârful unor turnuri clădite pe înălțimi din distanță în distanță și care nu puteau funcționa de cât pe timp limpede.

Părinții care din București sau Iași își trimiteau copiii spre învățatură la Paris se despărteau de dênșii pentru 5-6 ani, de nu pentru tot-d'auna.

Acele greutăți simțindu-le cu toții, câți-va dintre noi ne-am înțeles ca să căutăm o casă în care să ne învoim a șede împreună ca frații, de nu toți, dar câți mai mulți vom putea, și păstrându-ne iubirea de țară, să ferim pe cei mai tineri dintre noi de-a face cunos-

cințe rele și dându-se la petreceri să 'și negligeze studiile și să 'și uite țara.

Cantacuzino — Păscanu — găsise în rue St-Hyacinthe — stradă dispărută cu ocasiunea radicalei prefaceri a cartierului latin sub Napoleon III — o casă mobilată ținută de o franceză D-na Ducolombier unde aveam și masa ; casa însă având numai vre-o 11 camere, n'am putut intra într'nsa ca pensionari de cât Cantacuzino, Iancu Filipescu, frații Golești, frații Ghika, Ion Ghika, Brăiloiu, Panait Radu, Anagnosti, Negulici și eu ; o singură cameră fusese închiriată unui francez student în drept, Poujade, care în urmă mutându-se d'acolo, camera lui a rămas tot pe seama noastră.

Intâmplarea a adus mai târziu ca acest tiner student, Poujade, să fie numit la 1849 Consul general francez la București și să se însore cu una din felele lui Bezadada Costache Ghika.

Rămând dar numai români în pensionul din rue St-Hyacinthe, ziua fie-care din noi mergea la studiile sale, iar după masă seara ne coboram în grădinița casei și o oră-două până a nu ne retrage fie-care în camera sa și a ne pune la studiile noastre, ne întrețineam asupra nenorocitei situații a țării, asupra viitorului la care aspiram, precum și asupra datoriei ce ne era nouă impusă odată ce ne vom întorce în căminurile noastre. Tot de-odată politica generală a Europei nu ne preocupa mai puțin și găseam minute spre a citi gazetele și a ne ține în curentul evenimentelor. Principatele noastre fiind p'atunci mai puțin cunoscute de cât țările cele mai depărtate, căutam cu toții a întreține adesea ori presa franceză despre dênsele și a atrage atențiunea câtor-va ómeni politici asupra primejdiilor ce le amenința.

Dacă convorbirile despre țară erau liniștite căci în cea-ce privea prezentul și viitorul ei, nu putea fi deosebire în vederile noastre, când veneam însă a vorbi despre opinii politice, nu ne prea puteam învoi și discuțiunile aprinzându-se, deveneauă câte-odată cam violente, căci alături cu mai toți dintre noi care aveam idei liberale democratice, erau doi-trei cu idei de tot retrograde și mai cu sémă Anagnosti, tinér foarte inteligent și foarte aplicat la studiile sale de drept. Nu pot uita o discuțiune asupra principiului *egalității*: Anagnosti susținea cu multă căldură deosebirea ce trebuie să existe între aristocrat și între burghez fie el cât de cult și cât de onest; în aprinderea discuțiunii Iancu Filipescu, Vulpaki, îl apostrofă zicându-i: *«dacă d-ta faci astă distincțiune, din parte-mi pretind ca de ađi înainte să fie distincțiune și între noi amândoi»*, acéstă apostrofă răni atât de adânc amorul propriu al tinérului în cât se retrase din cercul nostru, n'a întârziat însă în urmă a relua cu noi relațiunile amicale ce ne legaū pe toți.

Cei-l'alți compatrioți imprăștiați în Paris nu veneau mai puțin să ne vadă din când în când, unii dintr'enghii însă cu gândul mai mult la distracțiunile din grădinile publice nu găseau se vede destulă plăcere în societatea noastră.

*

În acea epocă se afla în Paris o mulțime de polonezi care în urma înfrângerii revoluțiunei de la 1830—31 emigraseră în Franța.

Cunoșteam mai mulți dintre ei care veneau să ne vadă în rue St. Hyacinthe: Conte Zamoisky, om foarte distins prin cunoștințele sale variate și prin caracterul său. Nepot al prințului Czartorisky, el fusese șef de stat-major în armata poloneză; păstrând și mai târziu

relațiile mele cu dânsul am avut plăcerea a'l revedea la 1855—56 în timpul războiului Crimeii, la Constantinopol unde mă dusesem și eu, și în urmă la București unde a petrecut mai mult timp. Tchaicowsky, bărbat de o inteligență rară și de un caracter cavaleresc; în Paris devenise unul din cei mai însemnați redactori ai ziarului «le Siècle», și tot de-o-dată scria romanțuri de vitejie. La declarația războiului în contra Rusiei, el s'a dus la Constantinopol și sub numele de Sadyk-Pacha a luat parte la războiul din Crimeea în capul legiunii poloneze; mai mulți români au combătut alături cu dânsul, Colonelul Obedeanu, Pantazi Ghika și fratele-meu Mitică Kretzulescu.

Am mai cunoscut pe savantul Istoric Lelewel, presidentul comitetului emigrațiunei poloneze, dar care în urma scrierilor sale politice în contra Rusiei a fost silit de guvernul francez să plece din Paris și s'a retras la Bruxelles unde împreună cu Ion Ghika l'am mai vădut la 1837 în timpul vacanțelor noastre școlare.

Personagiul cel mai însemnat al emigrațiunei poloneze era prințul Adam Czartorisky care fusese unul din favoriții Impăratului Alexandru I și ministrul său la afacerile străine. Czartorisky la izbucnirea revoluției fu numit president al guvernului provisoriu. În Paris ea emigrat se bucura de stima și venerațiunea tuturilor, la seratele ce da în vestitul otel Lambert, devenit proprietatea sa, se întâlneau cei mai eminenti bărbați politici și mai toți diplomați; eram și noi invitați la acele serate și Czartorisky ne primea cu multă afabilitate.

Nenorocita situație în care se găseau emigrații polonezi în urma înfrângerii revoluției cu toate eroicile lor sfurtări, ne atrăsese simpatiile noastre pentru dânsii; ele devenea și mai vii când știrile ce primeam din Iași și București ne arătau tendințele consulilor ruși de a se amesteca în afacerile țării din ce în ce mai

mult și ne făceau să ne îngrijim de ce ne pôte aștepta și pe noi; fără însă a primi să intrăm în comitetele și intrunirile lor, relațiile noastre erau cu totul amicale.

Pensionul nostru din rue St. Hyacinthe n'a ținut de cât vre-o doi ani și s'a desființat: Iancu Filipescu și Anagnosti săvârșindu-și studiile s'aũ întors în țară. Neculaie Cantacuzino-Pășcanu de și vrea să mai rămâie în Paris, după stăruința însă a părinților lui s'a întors și el la Iași unde peste puțin s'a însurat, cam fără voie, cu o D-șoră Paladi, s'a dus pe urmă în Italia unde bietul tinăr a murit lăsând o fată care s'a măritat cu un prinț Wittghenstein, iar veduva lui a luat în a doua căsătorie pe un spaniol Marchis Bettmar.

De și pensionul Du Colombier n'a mai existat, principiile însă ce aũ dominat în sinul micii noastre colonii nu s'aũ păstrat mai puțin de românii rămași în Paris.

La sosirea mea în Paris, la 1834, în timpul vacanțelor școlare, spre a'mi complecta cunoștințele cerute la examenul de Bacalaureat, am luat două profesori, unul de matematici și altul de limba latină; acest din urmă, anume Satur, avea de elevi pe toți românii, bărbat învățat și foarte înaintat în vârstă, el luase parte la revoluția cea mare și și păstra nu numai ideile republicane dar și portul din acea epocă. De la mine Satur trecea în camera d'alături la Anagnosti căruia îi da lecțiuni de literatură. Anagnosti care se ocupa mult de politică, se împăca puțin cu ideile moderne și i plăcea cu deosebire controversale; închipuindu-și că va putea converti pe bătrânul republican, se apuca cu densus la discuțiuni politice și aũdiam din cameră de la mine pe Satur care, prin spiritul său viu și sarcastic, nu mai păzea nici o măsură în combaterea ce făcea ideilor elevului său.

La deschiderea cursurilor anului școlar 1834-35, in-

scriindu-mă la Facultatea de medicină, am început îndată a urma cursurile de fizică, de chimie și de istorie naturală, materii cerute asemenea la examenul de Bacalaureat. Tot de-odată am început studiul anatomiei și disecțiunile. Frecventam spitalurile pentru a mă deprinde cu bólele și a asculta clinicile profesorilor, ast-fel că la Septembrie 1835, după ce trecusem în cursul anului bacalaureatul, am putut concura pentru externat și am fost admis ca extern în serviciul celebrului anatomist și chirurg Jules Cloquet. Aci între alți colegi externi am avut pe Gustave Flaubert care câțiva ani în urmă a părăsit medicina și a devenit vestitul romancier, autorul romanțului «Madame Bavary».

Voința mea, odată admis extern, era să concurez pentru internat și mă pregăteam pentru acest slârșit: bătrânii mei părinți însă în dorința de a mă vedea cât mai neintârziat lângă dinșii, au stărut ca să'mi săvârșesc studiile regulate, să ia doctoratul și să mă întorc în țară, ceia-ce am și făcut renunțând la dorința ce aveam, și ast-fel după ce am trecut examenele cerute pentru doctorat, la Iunie 1839 am susținut înaintea juriului Facultății de medicină teza mea și am dobândit diploma de Doctor.

*

Urmând studiile mele găseam minute de a merge câte-odată la Camera deputaților unde un camarad care avea pe tatăl său deputat imi procura bilete de intrare; asistam la debaterile instructive și de cel mai mare interes al eminenților bărbați de stat ai acelei epoci, oratorii cei mai mari ca Cousin, Villemain, Molé, Guizot, Thiers, Odillon Barot, Berryer, de Lamartine, Broglie, Montalambert la Camera Părilor. Mai toți aceștia academicianii, profesorii celebri de filosofie, istorie și literatură la Collège de France și la Sorbonă, combătuseră, prin scrierile lor și prin discursurile cele mai elocvente

în Cameră, reacțiunea orbă a guvernului Restaurației, contribuiseră la revoluția de la 1830 și inauguraseră în urmă, sub Regele Ludovic Filip d'Orléans, memorabilul guvern parlamentar. Socialiștii de astăzi nu apăruseră încă în Cameră, nici anarhiștii cu bombele de dinamită.

*

Scirile ce ne veneau din țara noastră erau foarte triste, ne îngrijeau și ne preocupau foarte mult: nedreptățile, și abuzurile pe care generalul Kisseleff le combătea și se silea a le stărpi, începură după plecarea sa a se întinde din ce în ce mai mult în toate ramurile administrației; diferitele creațiuni și îmbunătățiri prevădute în regulament stau în amorteală; guvernul nepăsător pentru ori-ce progres în țară, persecuta prin toate mijloacele aspirațiunile patriotice ale bărbaților luminați ce administrația liberală a generalului Kisseleff deșeptase în societatea Română.

Din parte-î, Consulul rusesc arătându-și pe față înrăurirea sa până în cele mai mici afaceri ale țării, nimicea cu desăvârșire pe Domn și părea a incuraja acea stare de lucruri. Rusia nu'și da seamă cât politica, puțin prudentă, urmată de agentul său, slăbea din partea Românilor simțimentul de recunoștință pentru binele ce le făcuse scăpându-î de dominațiunea sâlbatică a Turciei.

Opoziția ce se formase în obșteasca adunare și în capul căreia erau: Iancu Cămpineanu, Grigore Cantacuzino, Iancu Russet, nu înceta a denunța relele ce începuseră a apăsa pe țară; dar toate luptele lor rămăneau fără rezultat în fața omnipotenței Consulului rusesc. Dar ceia-ce mai cu sémă întărată lumea în cele din urmă, fu când află că Consulul cerea cu stăruință la Domn ca să șiliască obșteasca adunare să inscrie în Regulamentul organic un articol după care nimic nu se mai putea modifica în acest Regulament fără scirea și autorisația Puterilor Suzerane și protectrice. Consulul

pretindea că acel articol fusese admis de adunarea extra-ordinară de la 1831 și că din eróre rămăsese neînscris și nepublicat.

In astă stare de lucruri, Iancu Cămpineanu în înțelegere cu partidul patriotic se hotărâ a se duce la Paris și la Londra spre a atrage atențiunea puterilor occidentale asupra primejdiei ce amenința viitorul principatelor. Călătoria ce făcu până la Constantinopol străbătând tótă Turcia călare, fu din cele mai grele. Pe la Iulie 1839 ajunsese în Paris unde îl primirăm cu brațele deschise; publică o broșură în care descria trista situație a țării, avu întrevederi cu Thiers, Ministrul afacerilor streine și văzu mai mulți bărbați politici.

Trecând în urmă la Londra vădu asemenea pe Palmerston ce se afla în capul guvernului; misiunea Cămpineanului pe lângă Cabinetele Parisului și Londra, în împrejurările în care se afla Europa, nu avu pentru moment un rezultat simțitor. Miniștrii deteră cea mai mare atențiune la expunerea ce le făcu Cămpineanu despre țară, dar se mărginiră a'i da speranțe pentru viitor. Trebuie însă să constatăm că acea misiune a Cămpineanului a lăsat în cartónele ministerului afacerilor streine a ambelor state occidentale urmele sale care nu puțin a contribuit asupra politiceii ce ele au adoptat mai târziu în afacerile nóstre.

In tot timpul cât Cămpineanu a petrecut la Paris și la Londra, curierii între Petersburg și Constantinopol, în lipsa pe atunci a corespondenței telegrafice, se încrucia mereu; mișcarea Cămpineanului dete mult de lucru la Petersburg; Rusia representă la Constantinopol demarșa Cămpineanului mai mult decât semetă, o califică de act de revoltă în contra Puterilor suzerane și protectrice, și ceru Porței să'l opréscă d'a se întóree

în țară și să'l exileze într'un oraș în Turcia. Pórta, de și nu veduse cu ochi rēi întreprinderea Cămpineanului, la început fu silită a primi cererea Rusiei și desemnă Filipopoli ca loc de exil. În urmă însă dându-și mai bine seama de gravitatea lucrului și nu mai puțin apreciind observațiile indirecte ale ambasadorilor Engliterei și Franței, scóse un firman de exil în țară. Rusia însă care cunoscuse fórte bine popularitatea și simpatiile ce avea Cămpineanu în țară, nu înceta de a cere la Pórta exilul lui în Turcia. În intervalul acestei negocieri, Cămpineanu luă drumul țării prin Austria și ajuns la Caransebeș în Banat se vădu oprit de autoritățile locale de a merge înainte. Peste vre-o trei patru zile însă, în urma protestării Cămpineanului în contra arbitrării procedări a autorităților austriace, i-se dete voia a-și urma drumul în țară și îndată ce a ajuns în București fu exilat la mănăstirea Mărgineni, unde a fost instalat în apartamentele Egumenului fără ca să fie permis cui-va să mērgă să'l vadă. În calitatea mea de medic am putut în intervalul de vre-o șase luni, cât a stat închis la Mărgineni, să merg să'l vizitez în vre-o trei patru rânduri.

Acțiunea patriotică a Cămpineanului și ostilitatea lui în contra Rusiei l'a costat atât pe dēnsul, cât și pe întrēga lui familie, sacrificiul unei averi colosale: Într'adevăr ultimul Prinț Dimitrie Cantemir, care a murit la Iunie 1820 fără copii, și cu dēnsul s'a stins astă ilustră familie, prin testamentul său de la 1819, lăsase tótă averea lui mobilă și imobilă, care se urca la mai multe milióne, moștenitorilor lui de sânge, fraților Cămpineni și surorilor lor, Anica Kretzuleasca, muma-mea, Maria Ghika, muma lui Ion Ghika, Anastasia Slătineanu, Eleni Cantacuzino și Safta, soția cea d'intăiu a lui Iancu Oteteleşanu.

Sora acestui Prinț Dimitrie Cantemir fusese măritată

cu Pantazi Cămpineanu, moșul Cămpinenilor și surorilor lor. Păstrez mai multe scrisori, unele în franțuzesce, altele în elinesce, ce Cantemir scria atât nepoței lui, Luxandra Cămpineanu născută Cândescu—una din cele mai vechi familii ale țării care s'a stins asemenea—cât și celui mai mare fiu al ei Costache Cămpineanu. Tote scrisorile acestea, unele după la începutul secolului, și cea din urmă de la Ianuarie 1820, exprimă în termenii cei mai călduroși simțimintele de afecțiune ale lui Cantemir pentru nepoța sa Luxandra Cămpineanca și pentru fiii și fiicele sale. În cea din urmă scrisore, datată de la Kiew și adresată lui Costache Cămpineanu, Cantemir îi scrie să mERGă să'l întâlnească la Lemberg și de acolo să mERGă împreună la băile de la Töplitz.

După mórtea lui Cantemir, Cămpinenii vrând să intre în stăpânirea averii lăsată lor prin testamentul ce posedau, li s'aũ întentat proces de către un Prinț Șahovskoy —rudă colaterală prin alianță—și de către o altă rudă depărtată, Contesa Bulgarin, pe care Cantemir o luase în casă ca să'l îngrijască la bătrânețele lui. Acesta din urmă își întemeia pretențiile ei asupra averii lui Cantemir pe un testament fals ticluit după mórtea lui; cu toate acestea ultima instanță judecătorească a recunoscut acest din urmă testament de bun și a osândit pe Cămpinenii la cheltueli de judecată ce s'aũ urcat la 9300 de galbeni.

Am avut ocașiunea, cât am fost ca ministru la Petersburg, să cunosc atât pe un nepot al Prințului Șahovskoy, cât și pe fata Contesei Bulgarin măritată cu generalul Verighin, membru Consiliului Imperiului; măsă însă, Contesa Bulgarin, nu-i lăsase mare stare din averea ce câștigase pe nedreptate: parte o cheltuisese în judecată și parte o risipise.

La Septemvrie 1839, după ce 'mi-am săvârșit studiile mele în Paris, am plecat ca să mă întorc în țară; cinci ani și câte-va luni de când mă despărțisem de părinți.

Din Paris până la Ratisbone am mers în diligență; drumurile de fier abia începuseră, erau câte-va linii mici pe ici pe colea; în Franța deosebit de calea ferată cu cai de la Lyon la St-Étienne, abia se înființase de la Paris la St-Germain și la Versailles. La Ratisbone am luat vaporul și am făcut călătoria cea mai plăcută pe Dunăre până la Orșova oprindu-mă la Viena și la Pesta unde se schimbaū batelele, fiind din ce în ce mai mari cu cât coboraū Dunărea. Batelele erau pe cât se pôte de curate, confortabile și Societatea pe dênsele cea mai aleasă. De la Orșova la Turnu-Severin apele fiind foarte mici, și stâncele pe Dunăre încă în flință pe atunci, am mers cu mai mulți călători care veniseră și ei cu batelul, pe marginea riu-lui în trăsuri destul de comode ale Companiei.

La Turnu-Severin spre a coborâ tot cu vaporul până a Giurgiu trebuind a'l aștepta vre-o 4—5 zile până să se întorcă de la Galați și eu având cea mai mare nerăbdare a ajunge cu o oră mai curând la București, am luat un cărucior de poștie și drumul fiind fără noroie pentru că nu ploase de mult, n'am avut a suferi de cât de praf ardicat ca norii de cei patru cai înhămați la cărucior și pe alocurea de hopurile ce făceau să sară de câte o palmă în sus căruciorul și în vre-o 30 de ore am ajuns în București.

*

Câte-va zile după sosirea mea în București, m'am prezentat la Alexandru Vodă Ghika, care mă cunoscea d'inaintea plecării mele la Paris pe când nu se făcuse Domn. Vodă Ghika primindu-mă cu cea mai mare afabilitate, cea d'inteu întrebare ce 'mi-a adresat într'un mod familiar, a fost, «că ce idee am avut ca să in-

văț medicina, că nu e de mine, că s'o las în jături și să urmez cariera părinților și moșilor mei» i-am răspuns că timpurile vechi au trecut, că trebuie să căutăm și noi a păși înaintea ne alături cu popóarele civilisate, că scopul meu, îmbrățișând medicina n'a fost și nu este decât de a ridica profesiunile liberale atât de desprețuite la noi în țară și considerate de publicul român de domeniul exclusiv al streinilor, lor numai aparținând a fi doctori, farmaciști, ingineri, artiști, etc. 'I-am expus dorința ce aveam a înființa într'unul din spitalurile Capitalei, o școlă de chirurgie și a mă însărcina cu însemnământul; l'am rugat să nu stăruie în propunerile ce mi făcea, și să primescă ideia ce i emiteam, care va avea pentru țară cele mai bune rezultate morale și materiale. După ce l'am văzut mai de multe ori, și tot-d'auna mă primea cu multă amabilitate, în cele din urmă, Vodă Ghica care nu era ostil ideilor moderne, apreciind propunerea mea, 'mi-a zis să mă înțeleg cu frate-său Banu Mihalache Ghica, Președintele Eforiei spitalelor. Din acel moment reușita proiectului meu era asigurat; în adevăr, vechiul meu șef pe când eram registrator la Curtea de Apel și care imi păstrase totă afecțiunea, l'a primit cu multă bunăvoință; greutatea însă ce a încercat cu totă puterea de care dispunea ca frate al Domnului, ca mare Vornic (ministru de interne) și ca Președinte al Eforiei spitalelor, au fost foarte mari, căci alături cu dânsul mai erau și alți a-tot-puternici cari prin școlă ce ceream să înființez, mă taxaă de revoluționar. Ast-fel dar abia peste două ani, la Ianuarie 1842, am fost numit profesor la mica școlă de chirurgie înființată în spitalul Colței, și am avut plăcerea să ved asistând pe Vodă Ghika la deschiderea acelei școli, origina învățământului medical la noi în țară la a cărui treptată dezvoltare, și în sfârșit transformarea în Facultate de medicină, am avut

și eu fericirea mai târziu ca ministru Instrucțiunii publice să pot contribui.

După regulile întocmite de Regulament, toți medicii și chirurgii ce veneau în țară, erau ținuți să prezinte diplomele sau certificatele lor, Comisiunii medicale din București compusă de medicii acelor cinci colorii ale Capitalei; erau: la colórea roșie Dr. Alexandridi, la galben Dr. Formion, la verde Dr. Rasti, la negru Dr. Gussi, la albastru Dr. Carazisu; dintre acești cinci medici erau vre-o doi macedoneni, pe acel timp însă macedonenii se dau de greci, nu le plăcea să li-se zică că sunt vlachii, sau cum zicem astăzi, români din Macedonia; Pe la 1851 chiar aflându-mă la Paris îmi aduc aminte că întâlnind într'un salon doi tineri de la noi din țară, de origină macedoneană și considerându-i ca compatrioți 'i-am întrebat ce români d'ai noștri mai sunt în Paris, ei 'mi-au răspuns cu multă mândrie că nu știu, căci ei sunt greci. Toți aceștia însă, care se credeau înjosiți p'atunci a fi numiți români, în urma tractatului de la Paris și în urma emancipărei noastre nu mai vreau să auză de greci.

*

Puțin timp după sosirea mea în București am prezentat și eu într'o sérá comisiunii medicale diploma mea de doctor în medicină: membrii comisiunii și-o trecură din mână în mână uitându-se la dânsa cu multă atențiune și cu multă curiositate. Ca tótă lumea în București se mira și ei cum un fecior de boier mare—termenul usitat p'atunci—a putut să'si lase pozițiunea lui în societate și să se ducă să se facă doctor. Dar astea erau ideile epocii. Imi aduc aminte, fusesem numit medic de colóre, precum voiú arăta mai la vale; Alexandru Goleșcu—Arăpila—întors în țară cu diploma de la școla centrală din Paris, fusese numit conductor de șosele și primise ordin să facă traseul șoselei de la Ploești la Cămpina. Pe la Iulie 1844, vrând să schimb aerul Bu-

curestului am luat un concediū și l'am însoțit în lucrarea sa ; luasem amēndoi o căruță cu diua ; ajungēnd la o cărciumă pe lângă Băicoiū, și birjarul cerēnd a'și odihni caii, ne-am pus și noi la umbra căruței să dejunăm. În același timp doi negustori cari mergeau și ei spre Cămpina poposiră sub umbrarul de d'înaintea cărciumei, se uitaū la noi și tanguindu-ne își ziceau între dēnșii : «uită-te de vezi ce-a ajuns astăzi feciorii de boieri, un Goleșcu care mēsoră drumurile și un Krețulescu doctor». Noi auđiam conversația lor și abea ne țineam risul. Dar astea erau prejudecățile timpului ; ei nu puteau a'și dea seama că noi în condițiunile în care de buna noastră voie ne pusesem, nu făceam alt de cât să pregătim viitorul copiilor lor, ei nu înțelegeau că brazda plugului la care ne inhămasem nu va întârzia a'și da rodul ei.

*

Vre-o două luni după întorcerea mea în țară, mōre doctorul Estioti, protomedicul — Directorul serviciului medical din țară și membru în Comitetul carantinelor. — Intre doritorii āstui post, cel cu protecții mai puternice era doctorul Gussi, medicul colōrei de negru ; protectorii lui alergară la tōte mijlōcele ca să dobândiască de la Domn numirea lui. Vodă Ghika, trebuie s'o mărturisesc, după multe stăruințe întrebuintate pe lângă dēnsul, declară în sfērșit că nu va numi pe Gussi protomedic *de cât dacă eū, căruia, dicea el, se cuvine āst post — voiū priimi să fiū numit în locul lui Gussi medic de colōre*, și trimite la mine pe colonelul Nicolae Goleșcu, care îi era adiutant, să'mi comunice hotărârea lui.

Eū, care mă țineam în lături în adăstarea realizării proiectului meū de înființarea școlii de chirurgie, a-prețind simțimentul de delicatețā al lui Vodă Ghika, și făcēnd partea titlurilor ce avea doctorul Gussi ca om

înaintat în vârstă care servea țării de mai mult timp, am primit a fi medic la colórea de negru.

*

În acea epocă atât în Bucuresci cât și în județe, nu se aflau de cât medici greci, nemți, unguri, cei mai mulți magistrii chirurghi—oficier de santé—și patroni în chirurgie, eșiți de prin universitățile Pestei, Vienei, și diferitelor orașe germane. Chirurgia pe atunci era în Bucuresci în starea în care să află încă astăzi în multe părți ale Orientului; ideia de știință chirurgicală nu se pomenea; instrumentele de chirurgie ce se vedeau în dulapurile spitalelor, figuau mai mult ca ornamente și rugineau acolo fără a se întrebuița cineva de dênsele.

Ca chirurg era în Bucuresci un francez anume Marsille care își făcuse o specialitate de bólele sifilitice și se mărghinea a face mici operații cerute de aceste bóle.

În spitaturi unde cazurile de chirurgie erau amestecate în săli cu acele de medicină, se aflau atașați pe lângă medicii șefi, chirurghi cari sub ordinile șefilor medici făceau ceea ce se numesce mica chirurgie; ast-fel la spitalul Brâncovenesc era un italian anume Nizatti, la Colțea, unde fusesem numit la 1851 medic-șef, aveam pe Grunau.

Pe lângă comisia medicală era orânduít un chirurg, numit *hirurgul orașului*, însărcinat a da ajutóre la săraci la cazuri de accidente privitóre la chirurgie, și a face autopsii medico-legale în prezența comisiei medicale, dar acela ce ocupa p'atunci acest post avea atât de puțin idee de operații și de autopsii, în cât într'un caz de ordin judiciar chemat a face o autopsie, s'a incurcat într'atât în cât a trebuit ca unul din membrii comisiunei medicale să se achite de acéstă simplă operație.

*

Aceasta era starea de inapoiere, de ignoranță, de prejudecăți, precum și situația politică cea mai umilitoare d'acum 50 și câți-va ani. Drumul ce treptat am făcut de atunci în toate privirile, este un ce de care ne putem fâli. Câtă deosebire de ceea-ce vedem astăzi: științele, bele-artele răspândite în toate stratele societății, limba română formată cu literatura ei, universitățile noastre frecventate de tinerimea țărilor vecine; bărbați învățați în toate specialitățile: medici și chirurși români care nu insuflă mai puțină încredere de cât cei mai vestiți medici și chirurși după în cele mai mari capitale; ingineri români distinși care execută astăzi linii de fier întregi cu lucrările de artă din cele mai grele; arhitecți cari rivalizează cu arhitecții capitalelor celor mari; pictori, sculptori cari se disting prin operele lor, jurisconsultii și avocații cei mai eminenti.

Nouile generațiuni cari se bucură astăzi de atâtea progrese realizate și cari poate nu și dau indestul sēma de ostenele și de sacrificiile generațiunilor trecute, pot să și arate nemulțumirea că în ore-țare privință nu suntem tocmai ajunși la nivelul țărilor occidentale unde civilizațiunea datează de secolii, eu însă, și cu mine toți acei, puțini la număr, cari au mai rămas din epoca regenerațiunii noastre, nu putem de cât să simțim o bucurie patriotică și ne fâlim cu mândrie că avem astăzi o țară liberă, independentă și înzestrată cu toate instituțiunile națiunilor moderne.

*

Domniile pe viață considerându-se după tractatul de la Andrianopol statornicite, țara deși nemulțumită de numirea d'adreptul a lui Alexandru Ghika la 1834 de către Rusia și Turchia în contra aceluiaș tractat, fericită însă de a vedea încetarea provisoriuului, și ne aspirând de cât la stabilitate, se creșuse liniștită și asigurată cel

puțin pentru tot timpul vieții lui Alexandru Ghika. Frământările, fierberile și intrigile ce urmaseră într'una din partea mai multor aspirații la domnie până în ajunul numirii lui Ghika — frământări și intrigi foarte vătămătoare mersului afacerilor publice, se potoliseră și lucrurile pâruseră intrate într'o stare normală. Nu trecu însă mult timp și mulțumită intrigilor streine, aspirațiunile la domnie și cu dânsese frământările de tot felul reincepură în societate.

*

Epoca la care am ajuns cu expunerea amintirilor prezintă pentru mine oare-cari greutăți; evenimentele sunt încă prea apropiate de timpul actual ca să pot fi liber în narațiunea mai multor amănunte fără a numi persoanele cari jucau un rol politic p'atunci, conduceau afacerile publice și puteau, preocupându-se mai mult de viitorul țării, de cât de ambițiile lor personale, să impiedice multe rele.

22 Cea d'intîi condițiune a unui istoric, sau a unui simplu narator, este imparțialitatea și adevărul, și eu temându-mă, în vederea relațiilor mele de societate și de familie a nu putea mă conforma cu totul aștei condițiuni, prefer mai bine a mi-se imputa omisiunea voluntară a mai multor amănunte, de cât a ridica susceptibilități personale.

*

Consulul rusesc Baron Rückman, care trecea de un spirit neastâmpărat, nu lăsa nici o ocaziune spre a-și arăta amestecul său în toate afacerile țării; în urma însă căsătoriei lui cu o româncă, fata lui Costache Bălăceanu ministrul Cultelor, fu rechemat și înlocuit cu Titoff, care nu rămase ca consul în București de cât câte-va luni, — timpul trebuincios ca să ia cunoștință de omeni

și de lucruri — și fu numit ambasador la Constantinopol, de unde cu influența sa ca reprezentant al Rusiei, putea dirige prin firmanurile înaltei Porți afacerile principalelor ferind ast-fel cabinetul la Petersburg de a se expune d'adrechtul.

Am avut ocașiunea mai târziu a face cunoștință cu Titoff la Petersburg, unde deși într'o vârstă foarte înaintată era unul din membrii cei mai însemnați ai Consiliului Imperiului. Bărbat învâțat, versat în limbele orientale și de o natură foarte liniștită, păstrase simpatii pentru români și-i plăcea a vorbi de puținul timp ce petrecuse în București.

Titoff fu înlocuit ca consul de Daschkoff pe care l'am cunoscut după întorcerea mea din Paris.

Daschkoff nu întârzie inițiindu-se în secretele consulatului a-și arăta la rândul său, ca reprezentant al Rusiei, puterea de care dispunea.

De o activitate și de o pătrundere deosebită el luase într'un mod foarte serios misiunea sa de consul rusesc. Spre a se ține în corent de tot ce se lucra prin cancelariile diferitelor departamente ministeriale își atașase pe doi-trei funcționari dintre cei mai însemnați du prin ministere cari fără sfială mergeau de-i raportați regulat tot ce se petrecea, deși unii din miniștri nu 'și făceau scrupul a/indeplini și ei astă misiune pe lângă dânsul. În obșteasca adunare avea asemenea mai mulți deputați cari priimeau de la dânsul inspirațiunile lor în toate chestiunile la ordinea zilei. Cu modul acesta nimic nu se mișca în țară și nici o numire în posturi mai însemnate nu se făcea fără știrea și fără apreciațiile consulului rusesc ; prin agenții săi de prin ministere își întocmise un registru de numele tuturilor persónelor din societate, clasificate dupe ideile și tendințele lor ; favorisa pe unii și persecuta pe alții. Acesta era modul cu care consulul rusești își exersau protectoratul Rusiei

in principate. dar atât ei cât și ambasadorii lor la Constantinopol nu făceau de cât să urmeze instrucțiunile — adesea-ori cam cu prisos — ce politica Rusiei după atunci și tractatele ce încheiasă cu Turchia, le dicta. Din parte-le românii cari făcuseră progrese mari în scurtul timp ce trecuse de la eșirea lor de sub jugul turcesc și fuseseră răsfațați de guvernul generalului Kisseleff, nu se puteau împăca cu regimul consular al protectoratului.

Intr'o asemenea situație politică a țerei 'și pôte închipui ori-cine dacă Domnii mai puteau însemna ceva. Lui Alexandru Vodă Ghika nu 'i rămăsese de cât ori să se retragă din domnie într'un mod demn și ostensibil, ori să sufere precum a preferat, mulțumindu-se a face bine țerei lui pe cât mai putea.

*

23

Nimeni nu pôte contesta lui Alexandru Vodă Ghika simțimintele sale patriotice și bunele sale intențiuni pentru țară: înmulțirea școlilor de tot felul și mai cu seamă a celor rurale, precum și îmbunătățirea stărei țeranului, îl preocupau mereu și a făcut tot ce i-a fost prin putință în astă privință. Temerea lui însă de consulul rusesc, ca și a celor-l'alți Domni regulamentari ce i-au succedat, îi ținea în loc, și ori-ce bună-voință, ori-ce inițiativă din parte-le pentru progres, întâmpina cele mai mari greutăți din partea consulului rusesc. Temerea sa, ca să dic mai bine, frica de consulul rusesc era cu totul exagerată; nu'mi pot uita un incident în astă privință: mă dusesem într'o di să'l ved, stam de vorbă, imi spunea trista și greaua sa poziție de Domn, când se deschide ușa aghiotantului întră și 'i anunță pe Daschkoff care venea pe neașteptate și era în anticameră; Vodă Ghika se cam turbură, se sculă după fotoliu și nevrând ca consulul rusesc să mă găsească la densusul mă rugă scuzându-se să ies pe ușa

camerei d'alături. Dar putem noi óre critica pe un Domn de sub a-tot-puternica protecțiune dup'atunci a Rusiei? Pe tronul Imperiului rusesc domnea în acea epocă Impăratul Nicolae I, înaintea căruia se înclinau și de care se temeau mai toți Suveranii Statelor celor mari și independente din Europa.

*

Daschkoff supărat pe Vodă Ghika pentru că nu se supunea la toate cererile lui, începu ași arăta nemulțumirea în contră-i: îi imputa că se invoescse prea mult cu tinerimea, că o susține și o incurajază în ideile sale ultra-liberale care cu nici un chip nu pot conveni Rusiei; pretindea că dacă obșteasca adunare combătuse introducerea în Regulamentul organic a articolului adițional, cauza nu fusese de cât Vodă Ghika care nu numai că nu pusese destulă stăruință în astă privință, dar că sub mână împinsese obșteasca adunare a nu-l primi, că această politică din parte-i indispusese foarte mult guvernul la Petersburg și'l sili a recurge cu displăcere la Constantinopol spre a obține un firman de la Inalta Pörtă care a impus adunării adoptarea aceluși articol; găsea într'un cuvânt că Vodă Ghika nu este credincios Rusiei, că ascultă de Billcock consulul francez, și de Timoni, consulul austriac, și în cele din urmă începu a asmuți pe față obșteasca adunare în contra lui.

*

Pe când opoziția, după indemnul lui Daschkoff devenea din ce în ce mai ostilă personal lui Vodă Ghika, un incident întâmplat în portul Brăilei veni să întărite Rusia și mai mult în contra lui Ghika: Turcii urmându-și tirania lor în contra creștinilor în Bulgaria, bietii bulgării de prin prejurul Șiștovului, încurajați de promisiunile agenților rusești, încercară în disperarea lor

a rezista fanatismului turcilor. Nu trebuie să uităm cu astă ocaziune că în capul Direcției carantinelor se afla un înalt funcționar rus, care prin impiegații ce avea prin carantine era în continuă relație cu bulgarii de peste Dunăre.

Resistența încercată din partea bulgarilor în contra a tot felul de vexațiuni ale turcilor fu indestulă acestora pentru ca să se arunce cu furie asupra tuturor satelor de prin prejurul Siștovului și să comită crușimile cele mai nepomenite.

Nuvela astor crușimi răspândindu-se în țară întărită la culme bulgarii din orașele noastre după mărimea Dunărei și nu căutară de cât a trece riul și a își răsbuna în contra turcilor pentru jafurile și măcelurile fără milă ce comiseseră asupra compatrioților lor. Guvernul țerei, din parte-i, informat de cele ce se petreceau, spre a evita conflicte ce puteau reese din astă întăritare a bulgarilor, întări garnisónele după mărimea Dunărei. La Brăila bulgarii împreună cu sèrbii și grecii ce se aflau în partea locului, ațâțați de agenții rusești, se concentrară, se organizară și avend la dispoziția lor sume indestulătoare, se armară și hotărîră a trece riul și a răscula populațiile creștine în contra turcilor. Vodă Ghika într'o poziție lórté critică, neștiind sémă de cât de bunele relații ce guvernul țerei era dator mai înteiú de tóte a păstra cu puterea suzerană, luá tóte măsurile și dete ordinele cele mai severe autorităților civile și militare din localitate ca să împiedice ori-ce pornire din partea bulgarilor. Tóte povețele și tóte mijlócele întrebuintate de către autoritățile din Brăila spre a opri pe bulgari a executa hotărârea lor, rămaseră fără rezultat, și în număr de câte-va sute după ce închiriară un batel începură a se imbarca. De geaba șeful batalionului ce se afla în garnisónă acolo, Maior Nicu Manu, se sili a indupleca cu vorba căpeteniile

bulgare, a nu întreprinde o faptă care-î ducea la peire, căci dincolo de riū turcii concentraseră mai multe trupe; nimic nu putu să-î deturneze de la hotărîrea lor; în cele din urmă maior Manu, după mai multe somațiuni, fu silit să-și facă datoria sa de militar și comandă soldaților a trage asupra bulgarilor cari în mare parte se imbarcaseră; în sfârșit numai după ce câți-va dintr'ênșii fură uciși și alții răniți, consimțiră a renunța la întreprinderea lor și depuseră armele. Ast-fel se termină astă nenorocită întemplantare. Turcia exprimă mulțumirile sale lui Vodă Ghika, iar consulul rusesc din acel moment nu mai păstră nici un menajament și impinse opoziția din cameră a nu mai lucra de cât la răsturnarea lui Ghika.

*

Doritori de domnie în ochii căroră onorurile și măririle domniei luceau prea mult, nu așteptară alt de cât indemnul Consulului, și spre a-și satisface ambițiile lor se puseră pe lucru; abia se deschisese camera aleasă de curând și opoziția începu a ataca d'a dreptul pe domn; agățându-se de abuzurile cari cu toate măsurile luate nu se urmau mai puțin după obiceiurile și moravurile înrădăcinate în țară, abuzuri comise în adevăr de unii din favoriții domnului, dar în mare parte chiar de către opozanți în pozițiunile înalte ce ocupau, și de către amicii și protegiații lor, le aruncau în capul domnului și nu căutau de cât a-l răsturna. Din nenorocire Câmpineanu care condusesese până aci opoziția din princip, iar nu pentru scopuri personale și pentru răsturnare, nu se mai afla în cameră; obosit de multele suferințe de tot felul ce încercase prin patriotismul lui se ținea în lături.

*

Nu era mult timp de când mă întorsesem în țară, mă ocupam de școla mea din spitalul Colții și de

manualul de anatomie ce scriam pentru elevii mei, nu urmăream însă mai puțin cele ce se petreceau și se uneltea în țară. Intr'o di două din corifeii opoziției, unul dintr'ênșii în rudenie cu mine, vin să mă vadă; nu ne văduserăm de mult, ei fuseseră ocupați peste măsură cu alegerile noiei adunări. Conversația se deschise asupra chestiunilor ce preocupau societatea întreagă: afacerea bulgarilor de la Brăila și mânia pe față a Consulului rusesc în contra lui Vodă Ghika care neascultând de cât de datoră lui către puterea suzerană și nu mai puțin pentru a menține buna ordine în țară, nu vru să ție seamă de scopurile ascunse provocate de din'afară. Amândoi acești deputați defăimând în totă conversația lor administrația lui Ghika fără a putea formula acte positive, căutați a justifica scopul opoziției de detronare, și 'mi propuseră să intru în partida lor. Le răspunsei că nu aprob de loc politica ce urmăresc, că o consider anti-patriotică, căci ea nu tinde de cât a deveni unealta intrigilor de din'afară, că dênșii nu pot tăgădăi simțimintele de bun român ale lui Ghika, că dacă n'au a' i imputa de cât greșeli privitoare la administrație, acesta nu este un motif îndestulător a' l răsturna, că pe cât timp opoziția se află în mare majoritate în adunare, ea are totă puterea și este în dreptul ei să ceară cu stăruintă lui Ghika depărtarea miniștrilor dintre care doi erau frații lui, unul la interne și altul șeful miliției (ministru de război) și să' l silească a'și compune un alt minister, că în aste condițiuni sunt cu D-lor și pot dispune de mine. Dar opoziția nu'și avea libertatea ei de acțiune, ea era condusă de o voință mai superiôră.

*

În mijlocul astor împrejurări, lumea în București, ca în totă țara, era foarte agitată și îngrijată; afară de

aspiranții la domnie și clientelele lor cari așteptau în nerăbdare realizarea dorinței lor, d'aci încolo toți în toate cercurile societății vedeau și apreciau cu indignație modul cu care se exersa protectoratul rusesc, dar răbdau căci nu puteau face alt-fel: ceia-ce suferise Câmpineanu intimidase pe toți, presa p'atunci nu exista, era o singură gazetă oficială redactată de un transilvănean Carcaleki care nu făcea de cât să înșire măsurile administrative și numirile în diferite posturi.

În sfârșit obsteasca adunare se deschide și după ce se citește expunerea Domnului de situațiunea țării și de diferitele măsuri legiuitoare de care invita adunarea a se ocupa, se numesce o comisiune de redacțiune a răspunsului la această expunere.

În comisiune se numesc Jorgu Bibescu, unul din aspiranții la domnie și Alexandru Vilara ostil lui Vodă Ghika. Bărbat cu multă experiență, și foarte iscusit, Vilara avea mai multe păcate politice și administrative în spinarea lui. Venit pe la începutul secolului din Turchia cu tatu-séu profesor de limba greacă, a intrat ca mic impiegat la Vistierie (Ministerul de finance) și prin capacitatea lui a ajuns treptat să fie în mai multe rânduri Vistier și ministru de interne, ceia-ce pe atunci era considerat ca un eveniment căci boerilor numai celor mari aparținea a fi miniștri și a ocupa funcțiunile înalte ale țării. Vilara își făcuse din posturile ce ocupase, o stare din cele mai însemnate. Subt guvernul provisoriu rusesc pe la 1831 a fost trimis la Petersburg ca delegat spre a supune la aprobarea guvernului rusesc Regulamentul organic ce fusese elaborat de adunarea generală extraordinară a țării.

*

Adresa ce comisiunea compusă de acești două deputați redactează spre răspuns la expunerea situațiunii a

domnului, adresă ce s'a numit *doleanță*, era de la început până la sfârșit plină de invinováțiri făcute d'a dreptul lui Vodă Ghika, invinováțiri de cari el nu putea fi răspundător. Adunarea dacă constata iregularități și călcări de legi n'avea de cât să tragă la răspundere pe miniștri; dar ținta opozițiunii era detronarea și invinováțirile de cari se agățaseră nu erau de cât niște motivuri. Ori-cum să fie, doleanța să votează de majoritatea adunării, se expediază fără întârziere la Petersburg și la Constantinopol și Rusia cere Inaltei Porți orânduirea unei comisii de anchetă compusă de două comisari extraordinari: unul din partea Turchiei și altul din partea ei. Porța fără a'și da seamă de adevăratele cauze ale cererii ce'i făcea Rusia și fără a'și aminti de incidentul de la portul Brăila pentru care își arătase chiar recunoștința sa către Vodă Ghika, consimte la numirea comisiei de anchetă și trimite un înalt funcționar anume Chekib effendi, iar Rusia pe generalul Duhamel; amândoi comisarii se unesc, sau mai bine zicând, comisarul turc se supune avisului generalului Duhamel, și prin raportul ce adresează guvernelor lor conchid la depărtarea din domnie a lui Vodă Ghika. Inalta Pörtă trimite spre acest sfârșit un firman de destituirea domnului și tot-de-odată invită guvernul provisoriu prin comisarul său Chekib effendi ca să convóce, conform Regulamentului organic, obșteasca adunare extraordinară și să aleagă un al Domn. Adunarea extraordinară se intrunesc la sfârșitul anului 1842 și dintre vre-o patru candidați la domnie alege pe Iorgu Bibescu. Adoa și Daschkoff își freca mâinile și rădând zicea: «*J'ai pétri la pâte dont on fait les Princes*» am frământat coca din care se fac domni.

*

Ast-fel se sfârși domnia lui Alexandru Vodă Ghika. Daschkoff triumfă: generalul Duhamel bărbat instruit

și serios își îndeplini instrucțiunile ce avea de la Petersburg; Chekib effendi foarte glumeț, se întorse satisfăcut la Constantinopol; Iorgu Bibescu își atinse scopul lui, iar cei-l'alți candidați mai serioși, în număr de vre o 4—5—căci aspiranții erau mai mulți—rămaseră foarte mâhniți regretând toate lingușirile ce în zadar făcuseră pe lângă cei doi comisari extraordinari.

Vodă Bibescu își făcuse studiile în Paris cu mult succes, fusese ministru în guvernul provisoriu al generalului Kisseleff și în obșteasca adunare era unul din cei mai buni oratori. Ca domn îi plăcea cu deosebire fala și pompa, diferind cu totul în astă privință de Vodă Ghika care era modest și își păstrase ca domn aceeași modestie și simplitate la Curtea sa domnească.

În cea mai bună înțelegere cu Daschkoff Vodă Bibescu nu avea de loc a se îngriji din parte-i și își păstra totă libertatea sa de acțiune în administrația țării. În obșteasca adunare însă fu cu totul alt-fel; nu trecuse încă anul de la numirea sa ca domn și se formă o opoziție ce începu a-i combate proiectele de legi ce presinta. Candidații la domnie cari nu reușiseră și cari înaintea alegerii Bibescului, în speranță de a-și atrage favorurile Consului se supuneaă la indemnul ce le făcea de a combate și a răsturna pe Ghika, acum când le cerea a susține pe Bibescu nu mai vreaă să-l asculte și deveniră în cameră cei mai mari inimiți ai lui.

Între proiectele de legi respinse de adunare, cel mai însemnat a fost o concesiune acordată de Bibescu prin Consiliul de miniștri unei companii rusesce de exploatarea minelor din țară.

*

Guvernul rusesc, în timpul războiului cu turcii la 1828—29, trimisese mai mulți ingineri mineralogi ca să exploreze munții țerei despre mineralele ce conțin

și să raporteze rezultatul explorării lor. Raporturile ce adresară ei la Petersburg arătând numeroasele minerale ce se află în munții țerei și în special bogatele paiete de aur ce cară nisipurile riurilor noastre torențiale, puseră în mișcare capitaliștii Petersburgului deprinși cu exploatarea minelor din Siberia, și se formă o companie de exploatarea minelor din țară, dar ea nu obținu autorisația de a veni în București de cât pe la 1843 în urma numirii Bibescului ca donm.

Vodă Bibescu bazându-se pe articole din Regulamentul organic acordă prin Consiliul de miniștri, concesiunea ce cerea astă companie pe numele unui rus anume Trandafiloff care venise însoțit de un inginer foarte distins Kovalevsky și se puse îndată pe lucru.

Publicațiunile se făcu în țară, Trandafiloff adresându-se către diferiți proprietari spre a încheia cu dênșii contracte de exploatare, răspândirea prin munți și pe riuri a minerilor inginerului-șef Kovalevsky și explorările ce începură a face, provocară în tótă țara o agitație foarte mare. În cercurile Bucureștilor altă vorbă nu mai era de cât de afacerea concesiunei dată lui Trandafiloff. În cameră se ridică o furtună atât de violentă în cât Vodă Bibescu ceru la Constantinopol închiderea ei printr'un firman. Concesiunea însă fu retrasă și cu tóte că compania făcuse mulțime de cheltueli însemnate dar prin puternica intervenire a lui Duschkoff biată companie se resemnă, renunță la concesiune și Trandafiloff cu personalul lui întreg se întórse în Rusia.

*

Inchiderea obștescei adunări în două rënduri, cea din urmă prin firman, dar nu mai puțin trezirea mâniei contra lui Daschkoff din partea foștilor candidați la domnie, potoli puțin spiritul de opoziție și mai

multe dispoziții legiuitoare fură votate de cameră. Abuzurile însă și arbitraritățile în administrație ca în magistratură nu continuară mai puțin ca și pe trecut: ȋilele de prestațiune ce locuitorii erau datorii să lucreze pentru facerea șoselelor și podurilor, erau în mare parte întrebuintate în faceri de grădini, de parcuri, de mori și alte lucrări pe la moșiile miniștrilor și altor funcționari mari și mici.

Ocârmuitorii (prefecții) cu forțe mici excepțiuni, nu aspiraū de cât a'și umplea pungile. Imi aduc aminte de un tēner care se întorsese de curând din Paris unde făcuse, fie ȋis, studii; forțe protegiat el fusese numit ocârmuitor în județul Ialomița; în urma mai multor reclamații adresate ministrului și Domnului din partea proprietarilor și arendașilor pe care nu înceta a' exploata, fu depărtat din ocârmuirea Ialomiței dar trimis în aceeași calitate în județul Prahovei. Până a nu merge la noul său post în Ploiești, nu înceta a ȋice în cercurile societăței în București «*m'au scos din Ialomița pe care am sleit'o, mă duc în Prahova pe care am s'o exploatez la rândul ei*». Un alt ocârmuitor căruia i se imputa abuzuri în județul ce'i era încredințat, avea asemenea cinismul a ȋice «*ciudată s'a făcut lumea! în tot timpul, de vre-o șapte luni de când sunt ocârmuitor aici, abia am câștigat și eu vre-o 800 de galbeni și s'a făcut gaură în cer*». Dar relele moravuri dispar cu mare greutate!

*

Reaua administrație pe de o parte, protectoratul exagerat al Rusiei pe de altă parte, a fost cauzele principale ale revoluțiunei noastre de la 1848 Iunie.

Partidul național care nu puțin suferea de tôte ce vedea cu mâhnire petrecându-se în țară și se pregătea de mult în tăcere, profită de izbucnirea revoluției în

Paris, care în urmă se întinse în mai multe capitale ale Europei, și ridică și el stindardul revoluțiunii; Vodă Bibescu fu silit să abdice și se retrase împreună cu Vilara la Hermanstadt în Transilvania.

NICOLAE KRETZULESCU.

